

J. WILCKE

RENÆSSANCENS MØNT- OG
PENGEFORHOLD

1481—1588

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS J. H. SCHULTZ

J. H. SCHULTZ A-S · UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI

MCML

FJERDE KAPITEL

Christian III.s Møntreform

Christian III. havde ikke ringe Forudsætninger for at forstaa Betydningen af et ordnet Pengevæsen. Han havde set sin sparsommelige og nøjeregnende Fars Økonomi. Baade Faderen og han selv holdt den holstenske Mønt op til den lybske, som de havde lovet det holstenske Ridderskab, og derfor ikke behøvet at nedsætte den med den danske. Onsdag efter Lucie 1537 fik Reynold Junge ved hans Tjener Pasbart strængt Paabud om, at han ikke maatte forringe den holstenske Mønt, men holde den til det Værd, den hidtil har haft.

Hertug Christian blev 1529 af Faderen sendt til Norge, hvor han opholdt sig i et Par Sommermaaneder. Her fik han Lejlighed til at høre om Bjergværksdrift, idet Frederik I. som tidligere omtalt den 14. Juni 1524 havde givet Bisp Magnus Lauritsen Brev paa Sundsberg Kobberbjerg i Sellegaard (Seljord) i Telemarken paa 3 Aar. 3 Dage efter fik Bispen som ligeledes tidligere nævnt Brev om at lade slaa Mønt. Dette har formentlig staaet i Forbindelse med Sølvforekomster i Kobberbjerget, som vistnok var det samme som Sundbarmsgruben ved Sundbarmsvandet, hvorover Bispen skal have draget paa Visitats for at se til sin Forlening.

Kort Tid efter Bisp Magnus Afsættelse og samtidig med Devaluationen af 1537 udstedte Kong Christian den 3. Oktober en Fuldmagt til sin Sekretær Frants Trebau til i Tyskland at søge Liebhave til »ein augenscheinlich reich Bergenwerck in Unserem Königreich Norwegen«! Det lyder lidt overraskende, men Bjergværker i Norge havde været kendt allerede i Christian II.s Tid og endda før. Nu havde tilmed et Par tyske Bjergmænd Melchior Mardorff og Ambrosius Zeuesler meldt sig til Kongen med nogle Ærtsprøver, som de havde udtaget 1537 i Sundsbjerget i Telemarken. De fik 10. April 1538 i Opdrag at skaffe nogle dygtige Bjergarbejdere fra Sachsen og samtidig skaffe saa mange Oplysninger om Bjergværksdrift som muligt hos Kongens Slægtning Kurfyrst Johan Frederik af Sachsen. Efter Kong Christians Ønske sendte denne sin erfarne Bjergmand *Hans*

Glaser fra Schneeberg, Bergmester ved Gottesgabe Bjergværk i Fichtelgebirge i Bøhmen, til Kongen paa Gottorp, hvorfra han med *Anton Bryske* tog til Norge og henvendte sig til Lensmanden paa Akershus Peder Hansen Basse (Little), der ydede ham Støtte med Fornødenheder paa forskellig Maade. Han drog saa paa Befaring af Bjergværkerne sammen med Hans Selmer, en Bjergmand fra Thüringen.

Hans Glaser indskrænkede sig til at sige, at der var aabnet en rig Velsignelse, men berører dog kortelig Manglerne ved Bjergværksanlægget ved Sundsbjerg, som han kalder Goldnisberg efter Guldnes ved Sundsbarmvandet, hvor Sundsberget ligger.

Resultatet blev foreløbig bl. a. en vidtløftig tysk »Berg-Ordnung, Privilegia und Freyheiten des Bergwerckes auffm Golensberg« udstedt i Odense »am Mohntage nach Corporis Christi Anno MDXXXIX«, inddelt i 4 Dele med ialt 106 Artikler!¹⁾

Imidlertid maa man antage, at der samtidig er indhentet Oplysninger hos Kurfyrsten af Sachsen om Møntværket.

Kong Christian har naturligvis tænkt paa Mulighederne af at faa Sølv fra Norge til at bringe sit svigtende Møntvæsen paa Fode og søgte derfor ogsaa paa dette Omraade Vejledning i Tyskland. Han fik da en Møntordning af 15. April 1535 tilsendt fra Kurfyrsten af Sachsen. Ifølge denne skulde udmøntes:

Gylden	14 L. 8 gren	8 Stkr. paa 1 <i>M</i> c.
$\frac{1}{2}$ Gylden	14 - 8 -	16 - - 1 -
Hele Zinsgroschen	7 - 9 -	88 - - 1 -
3 Pf. Stkr.	4 -	117 - - 1 -
Pf. Stkr.	4 -	37 - - 1 L. ¹⁾

Omend denne Møntordning ikke synes at have kunnet afgive Retsnor for dansk Mønt, der ikke manøvrerede med Groschen, men deltes i *M* og β , kunde de almindelige Bestemmelser nok være af nogen Betydning ved et nyt Rigsmøntsteds Oprettelse.

Denne Møntordning er lige saa ægte tysk, γ : omfangsrig, som den ovennævnte Bergordning.

¹⁾ Chr. III.s Historie I, Kbhvn. 1776, p. 702 ff.

¹⁾ RA. T. K. No. 160. Div. Møntsager. Zinsgroschen var en særlig Slags til Rentebetalinger bestemte Groschen!

Christian III. havde da ingen Møntmester, som han kunde have Tillid til. Reynold Junge var bleven afsløret som Bedrager i største Stil. Jørgen Koch havde været Oprører for anden Gang og kunde derfor ikke komme i Betragtning, selv om han alligevel fra Tid til anden blev taget med paa Raad. I Helsingør boede imidlertid en Borger *Povel Fechtel*, som den 22. Maj 1536¹⁾ havde faaet Kvittring paa 1538 G. i *dansk Mønt*, hver G. regnet for $2\frac{1}{2}$ *M* d., hvilke Penge han havde annammet af Møntmesteren i Roskilde og igen udgivet paa Kongens Vegne efter hans Regnskabs Lydelse. Han har altsaa øjensynlig modtaget nymøntede Penge og staaet i Forbindelse med Møntmester Reynold Junge, muligvis forestaaet Møntfilialen i Roskilde. Han stammede vistnok fra Hamburg og blev nu tilkaldt af Kongen til at lede det Rigmøntsted, som Kongen lod indrette i S. Claræ Kirke og Kloster i København, og hvorfra en ny og bedre Mønt skulde udgaa.²⁾

Medaille over Povel Fechtel³⁾

»Dinstagh nach Crucis Anno Domini inn 1541«, 3: 20. (15) Septbr., udgik derefter den *Møntordning*, som skulde danne *Skel mellem Middelalder og Nytid i dansk Møntvæsen*.⁴⁾

Kongen siger i Indledningen, at han ikke alene har befundet sin Mønt i stor Uorden(!), men ogsaa lidt stor Skade paa denne, hvorhos fremmede Nationers Oprør har bibragt Mønten stor Forklejnelse. Derfor maa Mønten nu have Bestand, saaledes at Menigmand og

1) Danske Kancelliregistr., Kbhvn. 1881—82, p. 17.

2) Dsk. Mag. I, 1745, p. 162 ff. E. Pontoppidan: *Origines hafn.* 1760, p. 293 ff. C. Bruun: Kbhvn. I, 1887, p. 409 f.

3) N.N.U.M. 1947, p. 31.

4) RA. T. K., No. 160. Div. Møntsager. Chr. III.s Historie II, Kbhvn. 1778, p. 108 ff.

indkommende Købmænd saa meget bedre og »schieidentlicher« kan handle med hinanden. Mønten blev derefter ordnet saaledes:

Mønt	Stkr. paa 1 <i>M</i> c. brutto	Finhed		Stkr. paa 1 <i>M</i> c. fin	Brutto- vægt	Fin- vægt	Gyl- dens Fin- vægt à 3 <i>M</i>	Møn- terløn pr. <i>M</i> c. fin
		Lod	Tu- sind- dele					
<i>M</i>	24	14 ½	906,25	26 <i>M</i> 7 β 8 ¹⁰ / ₁₅ ð	9,744	8,830	26,490	1 <i>M</i> d.
½ <i>M</i>	48	—	—	—	4,872	4,415	—	—
4 β.....	96	—	—	—	2,436	2,208	—	—
1 β.....	106	4	250,00	26 ½ <i>M</i> d.	2,206	0,552	26,496	—
Hvid.....	318	4	—	—	0,735	0,184	—	2 <i>M</i> d.
ð.....	768	2	125,00	32 <i>M</i> d.	0,305	0,038	21,888	6 <i>M</i> d.

Heraf vil ses, at Mønternes Underafdelinger undtagen Penning er holdt strængt op til Gyldenens Finvægt. I Mønternes Omskrifter fandtes ikke mere det forhadte og mistænkelige: *MONETA NOVA HAFNIENSIS, AALBORGENSIS, MALMOENSIS* etc., som kendetegner Middelalderens ustandselige Møntforringelser med ny daarligere Mønt. Paa Mønterne var anbragt deres Værdier *M*, 8 β, 4 β, 1 β, Penning, saaledes at der ogsaa paa denne Maade blev brudt med gammel Slendrian, der holdt Menigmand i Uvidenhed om, hvad den »nye Mønt« betød. Bl. a. til Møntvæsenets Fremme synes der at være udskrevet Landehjælp over Rigerne. Det er som nu først indtraadte Renæssancen for Mønternes Vedkommende.

I Mellemtiden, mens Møntvæsenet ordnedes i Danmark, havde Bjergværket i Norge ikke ligget stille.

1 *M* dansk 1541

4 og 8 β dansk 1541

Bergingeniør R. Støren, Kongsberg, hvem Forfatteren skylder mange Oplysninger om og Billeder fra Bjergværket, Gulnæs i Thelemarken har herom oplyst følgende:

»Etter å ha avgitt sin innberetning om bergverkene fikk bergmester Glaser, som i beg. av oktober 1538 stod i begrep med å vende tilbake til sitt arbeide i Gottesgabe i opdrag å hverve bergfolk samt skaffe diverse apparatur og deslike for de norske bergverker. Han fikk på kongens anmodning hos kurfyrsten 2 års permisjon fra sin stilling for å organisere bergverksdriften i Norge, et arbeide som han begynte å forberede allerede mens han var i Sachsen.

Glasers missjon var samtidig medelt kansleren *Wolfgang von Utenhof*, som nettopp oppholdt seg i Sachsen, og foranledigede denne til gjen-svar (21. November og 13. December 1538) angående utfallet av hans og Glasers anstrengelser med å søke interessenter til et bergselskap for Norge.

Det fremgår av brevet at de grubeinteresserte kjøbmenn i Leipzig, hvor fra gammel tid de store årlige varemarkeder holdtes, ikke hadde de beste etterretninger om sine landsmenns tidligere befatning med bergverksdrift i de skandinaviske lande. De hadde betenkeligheter ved å sette penger i et utenlandsk grubeforetagende hvor de på grunn av den lange avstand ikke kunne øve kontroll med driften. De måtte også betenke seg på å sende bergfolk derhen av frykt for mulige krigerske begivenheter, ettersom der var hendt at bønderne på stedet hadde benyttet leiligheten til å anfalle og slå bergfolkene ihjel. Det het fra tidligere dager, at de norske og svenske var slik, at når utlendinger, som drev grubedrift i deres land, hadde funnet anbrudd med kobber og sølv, så tok befolkningen selv all fordel derav.«

Det var herefter klart, at Kongen selv maatte drive Bjergværkerne i Norge, hvis han vilde have noget ud af det.

Den 18. Maj 1539 fik Peder Hansen paa Akkershus Ordre til at betale Bergknægtene og overveje, hvor Pengene kan bekommes hertil, saa Bergverket des bedre kan have Fremgang. Kongen ventede Hans Glaser Bergmester til sig ved Pinsetid og agter strax at opsende ham med al Besked baade med Haandværkere og Melchior Marterups Besoldning.

Den 11. Juni næstefter fik *Hans Glaser*, Kongens Bergmester Brev til Peder Hansen og Erik Ugerup, at Kongen sender ham op til dem med al Besked og Befaling. De tilskrevne skal skaffe ham, hvad han behøver og tilsiger dem. Naar Hans Bergmester vil drage omkring og forfare om flere og andre Gruber, skal de selv følge ham eller tilgive ham nogle, som kunne vide Landets Lejlighed og være hans Tolk og fly ham, hvad han behøver.¹⁾

Der blev imidlertid store Vanskeligheder med hele Anlægget. Bergfolket fra Sachsen var ikke vant til det barske Norge, de var kaldt op til. De plyndrede Bøndernes Sætre.²⁾ Bønderne jagede dem bort og vare i det Hele taget højst utilfredse med det fremmede Befolkningsislæt, de her kom ud for. Det gik som de Leipzig Købmænd havde spaaet. I 1540 var hele Øvre Telemarken i Oprør. Bønderne vilde ikke levere Bergfolket de Varer, der var dem paalagt for Bjergværksdriftens Skyld, og heller ikke betale Kongen den Bispetiende, de havde betalt Bisp Magnus. Christian III. vilde ikke finde sig i, at de længere stod hans Bjergværk imod og gav Befalingsmændene paa Baahus og Akershus Klaus Bilde og Peder Hansen Ordre til at kue Bønderne. Disse samlede sig fra Tin, Seljord, Hjartdal, Vinje m. fl. Byer, bevæbnede med Buer og Pile samt Haandøkser, øverst i Hjartadals Dalføre. De blev opfordret til Underhandling, lagde deres Buer fra sig og blev omringede. Der udtoges seks, heraf henrettedes fem af en sjette som Bøddel, der derefter gik fri. Stedet hed herefter *Bogalien*.³⁾

Imidlertid dreves der paa med Bjergværksdriften. Den Tilsynsførende, *Antonius Alempeck*, foreslog en Møntindretning paa Gulnæsberg for at skaffe Penge i Omløb. Der var 1543 vundet 70 Centner Kobber og i Centret 2 *M* Sølv, altsaa 140 *M*. Til Høst ventes endnu

1) N.R. Registr. I, p. 58.

2) Beskr. over Bratsberg Amt I, Kristiania 1900, p. 317.

3) Norges Historie IV, 1, 1909, p. 46 ff. Brattsberg Amt I, p. 317.

Bogalien i Hjartadal Dalføre

30 Centner Kobber. Han raader Kongen til at lade slaa Gyldengroschen, fordi de i Handelen med Fremmede vilde være nyttigere end Markstykker.

Hans Glaser udtalte over for Kongen: Ogsaa vil en Mønt være nøjst fornøden, da ingen Smaamønt haves i Landet; det som en eller anden køber, maa betales med Sølv. Da nu Bergværkerne vise sig saa rige og *Bergfolket ikke lønnes med andet end Sølv, saa maa 2 eller 3 gives i Løn en Ske eller en Skaal*. Kan ingen Deling eller Forening deraf lade sig gøre, da spille de derom, hvo skal alene beholde et saadant Stykke, men var smaa Mønt at have, saa vilde den maaske blive der, saa at Enhver maatte kunne beholde sit eget.¹⁾ Bergmester Glaser foreslog derfor Kongen at anlægge *en Mønt paa Gimsø Nonnekloster syd for Skien paa Øen Gimsø*. Dette bifaldt Kongen samt tillige, at der anlagdes en Smeltehytte (Seigerhytte) sammesteds. Naar man har et Guldnæsgrubes Beliggenhed ved det barske Sundbarmsvand højt

¹⁾ Bratsberg Amt I, p. 314, 318—20, jfr. M. T. Brünnich. Hist. Efterretninger om Norges Bergværker 1516—1623, Kbhvn 1819, p. 133, 142.

over Seljord i Telemarken, vil man forstaa det tyske Bergfolks Klage over det norske Vildnis og Nødvendigheden af at føre Malmet, naar det var pukket ved Gruben og smeltet ved Hyttetæk, ned til Skien, hvor Kobberet smeltedes sammen med Bly, hvorefter Sølvet vandtes af Blyet.

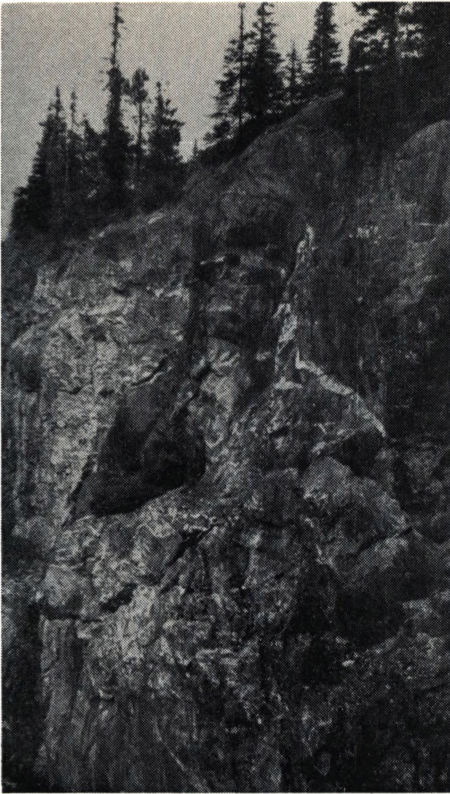
Golmsberg, Guldnæs Bjergværk 1540

Den 25. Marts 1542 skrev Kongen til Anders Bilde m. fl., at han havde anmodet Jørgen Mønter og Povel Fechtel om at fly ham en Møntmester, som han kunde sætte for en Mønt i Norge. De skulde forhandle med disse og lade dem udtegne hvad for en *Stempel*, som de tyktes, at vi skulle lade stemple paa vor Mønt og hvad vi kunne faa for en god Møntmester, som Tro vil være.¹⁾

Allerede 1538 er nævnt en ung Møntmester Jørgen Koch i Flensborg. Denne blev nu anbefalet Kongen og sendt op til Skien, hvor Møntebygningen opførtes paa Klostret for 13 Dlr. 45 β.²⁾ I Oktober 1543 skulde Stemplerne til Gyldengroschen være afsendt, men de fulgte ikke med Skibet til Norge, fordi Skipperen ikke kunde udsætte

¹⁾ Dipl. Norveg. XIII, p. 756.

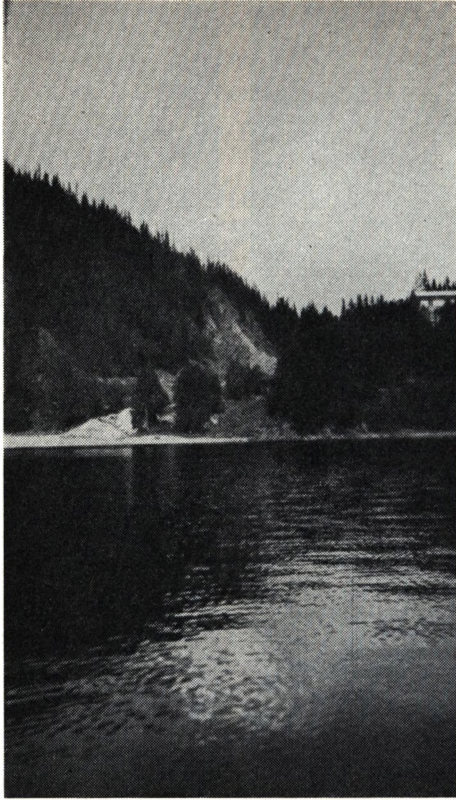
²⁾ Brünnich, l. c., Tillæg, p. 52.

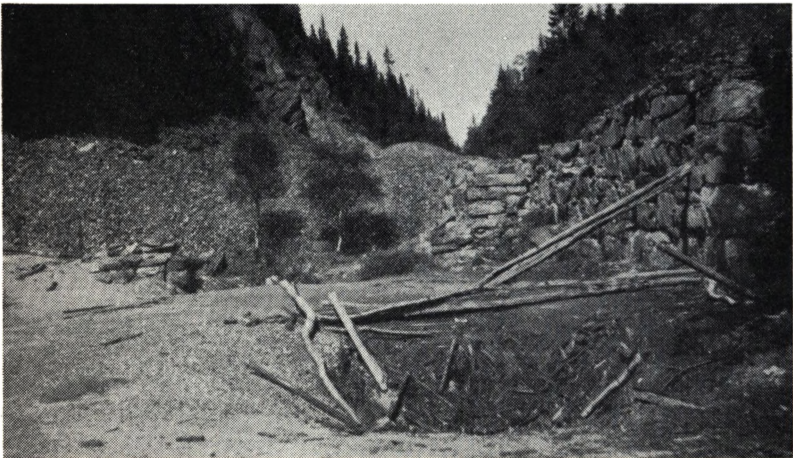
Stol

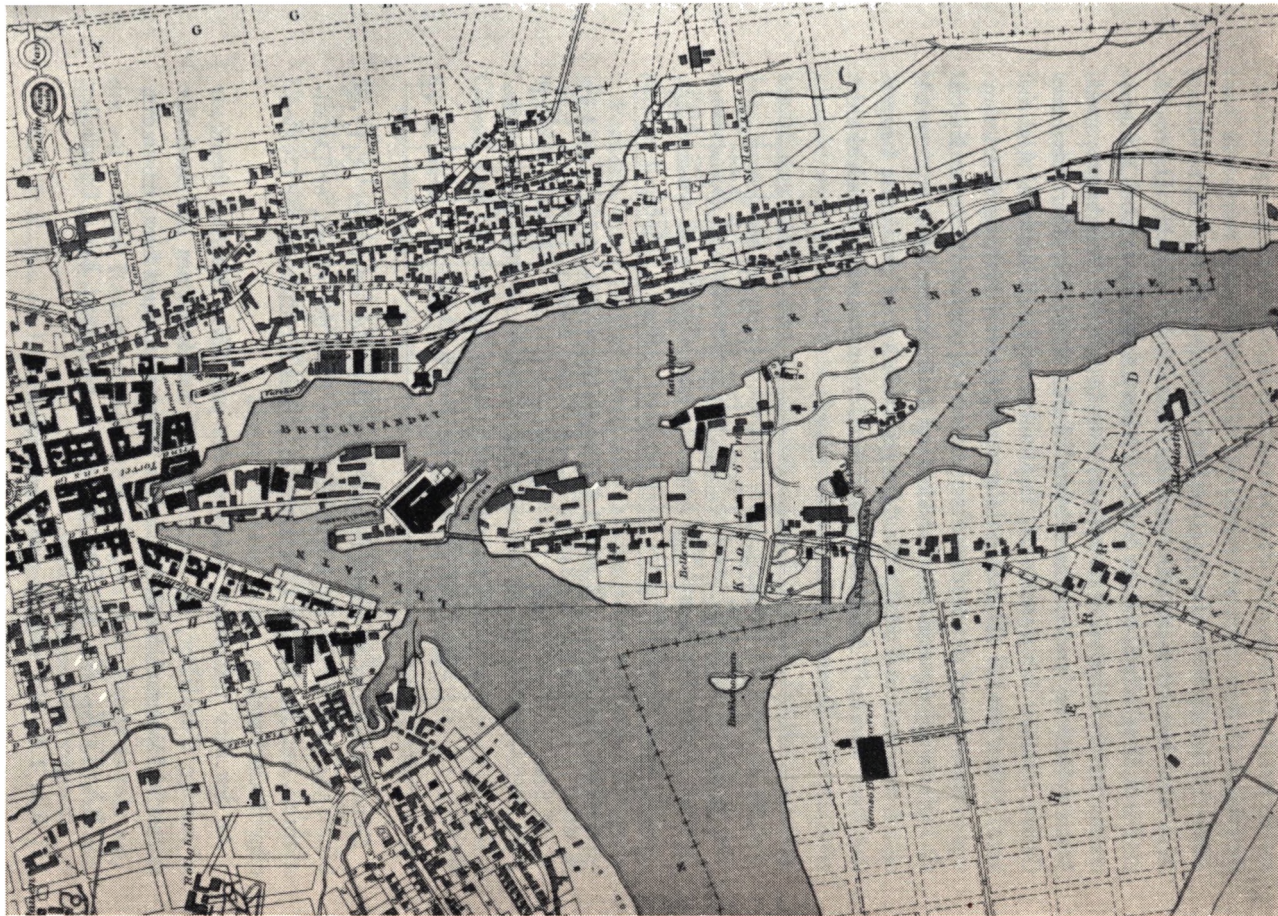
Ruin af Christian IV.s Bygning

Guldnæs og Sundbarmsvand

Dal, hvor man træder i flere Tusinde Tons Kobbermalm

Grundrids af det nuværende Skien med Gimsø midt i Byen

sin Rejse. Da Sølv, som skulde møntes, var vundet i Norge, beder Bergfoged Anton Alempech om, at *det norske Vaaben maa sættes paa Mønten*. Den 24. Februar 1544 meddeler Kongen Alempech, at i hans Rige skal betales med Sølv, der skal slaas hele og halve Dalere af den Gehalt og Korn, som er befalet i Møntanordningen, som Kongen sender med, tillige med *Stemplerne*, som bruges for Rigsdalere; med Markstykker og anden smaa Mønt skulde forholdes efter nærmere Ordre. Denne var dateret 26. September 1544 til Anthoni Alebrenken(!). Der skulde slaas Rigsdaler og $\frac{1}{2}$ Daler i Halt og Skrot som vor Møntordning, der medsendtes, udviser, og oversendtes atter Eysen til Dalerbrug; og skal Markstykker og andre smaa Mønter, hvortil ogsaa oversendtes Forbilled, udpræges saaledes, at de kunde bruges ved Bjergværket.¹⁾ *Møntordningen*, hvorefter unge Jørgen Koch skulde arbejde, var dateret 27. September 1544.²⁾

Mønt	Finhed Lod	Stkr. paa M c. brut- to	Lødig- hed i Tusind- dele	Brut- to vægt gr.	Fin- vægt gr.	Gyldens Finvægt = 3 M 48 β gr	Me- tal- vær- di 1875	Købe- krafts For- hold	Kø- be- kraft 1875
Gyldengroschen	14 $\frac{1}{2}$	8	906,25	29,232	26,491	26,491	4,19	$\frac{100}{18}$	23,28
M Stk.	13 $\frac{1}{2}$	24	843,75	9,744	8,221	24,663	1,30	—	7,22
$\frac{1}{2}$ M Stk.	—	48	—	4,872	4,111	—	0,65	—	3,61
4 β	—	96	—	2,436	2,056	—	0,33	—	1,80
1 β	4	118	250,00	1,982	0,495	23,760	—	—	—
Hvid	3 $\frac{1}{2}$	314	218,75	0,745	0,163	23,472	—	—	—

Denne Ordning er noget ringere end den, der udstedtes 1541, og blev 1544 gjort fælles for begge Rigerne. Som det vil ses, er Detailmønten, om den bruges i Groshandel, delvis Kreditmønt for Gylden eller Dalerværdien.

At der blev udmøntet *Gyldengroschen* paa *Skien Møntsted* fremgaar af mange Udtalelser, og Formodninger i »Mønt« om det modsatte savner al Hjemmel. Saaledes skriver Berghauptmand Iver Jensen den

¹⁾ RA. T. K., No. 32. Reg. Koncepter til Inländ Reg. (Protokoller mangler), Koncept til Brev.

²⁾ RA. T.K. No. 160. Diverse Møntsager.

11. Marts 1545 og beder Mønten om en eller 5 Gyldengroschenstrk., fordi Bønderne ikke vil modtage Markstkr. for mere end 12 β . Alempeck haaber paa 30 \mathcal{M} Sølv færdig til Paaske. Bønderne vil ikke arbejde for Penge. De vil ikke modtage \mathcal{M} for mere end de 12 β samt $\frac{1}{2}$ - \mathcal{M} for 6 β , og β nægter de helt at modtage, fordi Fogden ikke antager disse Mønter anderledes. De tager hellere *Sølvskeer*, som kun holder 8 Lod i \mathcal{M} 'en, end Kongens Mønt. — Alempeck klager lidt over Tilstanden i Skien. Kobberhytten laa ved Klostret i Skien og burde beskyttes. Møntmesteren gik en Dag fra Klostret over Isen til Skien med et Selskab, der havnede i Skænkestuen, hvor Selskabeligheden endte med Drab! Det kneb med Dalerudmøntningen dels af Mangel paa Sølv, som endnu laa i det useigrede Kobber, dels fordi der endnu ikke var kommet Ordre om Præget og Vaabnet. Kongen klagede over Bjergværkets daarlige Drift trods store Udgifter, men sendte dog endelig den 9. Oktober 1545 Besked til Berghauptmand Iver Jensen og Bergfoged Anthon Alempeck, at Dalerne jo skulde møntes, som han allerede engang havde givet Ordre til, nemlig at der paa den ene Side skulde staa »der lebe mit den Olafsbarth«¹⁾ Iøvrigt skulde Bønderne straffes, hvis de ikke vilde modtage hans Mønt.

Foruden unge Jørgen Koch som Møntmester var ansat Gregers Krebitz som Wardein, han døde dog i Løbet af 1545 og efterfulgtes af Hans Reusser.

Saa sloges der da følgende Mønt i det gamle Nonnekloster paa Gimsø ved Skien:

55 \mathcal{M} Sølv i \mathcal{M} Stkr., af 1 \mathcal{M} f. S. 27 \mathcal{M} 7 β , ialt	
1509 \mathcal{M} Stkr.	503 Dlr. 2 β
39 \mathcal{M} 8 Lod f. S. i Daler Stkr. $14\frac{1}{2}$ lødige = 348	
Dlr. 35 β ÷ Arbejdsløn 13 Dlr. 8 β	335 — 25 -
10 \mathcal{M} 8 Lod f. S. i \mathcal{M} Stkr., af hver \mathcal{M} 27 \mathcal{M} 7 β . .	96 — $1\frac{1}{2}$ -
	<hr/>
Bliver den hele Sum . . .	934 Dlr. 28 $\frac{1}{2}$ β

β er slaæet, men omtales ikke.

Naar Udmøntningen ikke blev større og ikke blev fortsat, skyldtes det vel i første Række, at Sølvindvindingen ikke kunde betale sig, men ogsaa at *Gimsø Kloster og Kirke brændte 1546*, som det hedder ved

1) RA. T. K. No. 18. Inländ. Reg. 1545.

Uforsigtighed af Bergmand Hans Widemanns Hustru. Ingen Ruiner, intet Spor af Klostret eksisterer mere.

De 335 Dlr. 25 β omtales som udbetalte af Møntmester J. Koch til Antonius Alempock fra Seigerhytten i Tiden fra Jul 1546 til Jul 1547 for 39 \mathcal{M} 8 L. f. S. *møntet til Dalere* 14½ lødige.¹⁾

1546 befalede Kongen den norske Mønts Ophør. Det lødige Sølv, som udbragtes ved Bergverket, skulde sendes til Paul Fechtel paa Mønten i København, og Koch sendtes til Flensborg som Møntmester.

1 β og 1 \mathcal{M} norsk, slaet i Skien 1546

Inden vi forlader Møntværket i Skien og Bjergværket ved Guldnæs, maa fremhæves det dystre og barske Landskab i Telemarken, hvortil Bjergværket er knyttet. Seljord er beliggende omtrent midtvejs mellem Oslo og Vestlandet ved Hovedlandevejen fra Kongsberg over et af Norges højeste Vejpas Haukelisæter til Bergen og Stavanger. Fra Seljord fører kun 2 smalle Veje op til Sundsbarmvandet, ca. 600 m over Havet. Den ene Vej er næsten ufremkommelig, den anden til Nordenden af Søen kun farbar med Bil under Iagttagelse af stor Forsigtighed. Nogle spredte Sætre ligger her, medens der paa Gulnæssiden er ganske ufarbart. Kun med Baad over Søen kan man naa Gruberne, hvor man vader i Tons af Kobbermalm. Storslaet og vildt er det hele Landskab med de store Skove omkring den stille langstrakte Sø. Let at forstaa er de tyske Bergmænds Rædsel for dette Land med de stolte stridslystne Bønder. Er Stedet nu vanskeligt tilgængeligt, hvor langt besværligere maa det da ikke have været paa Christian III.s Tid. Al Malmen maatte føres i Baad eller paa Slæde over Sundsbarmsvandet og derefter køres ad ubanede Veje, der vel

¹⁾ Brännich, l. c., p. 205, Tillæg, p. 50 og 52.

paa visse Tider af Aaret har været rent ud livsfarlige, den lange Strækning til Udsmeltning og Udmøntning i *Skien*. Christian IV. drev Gruberne i de første Aartier af 1600-Tallet, men opgav det efter en frygtelig Ulykke, hvor en halv Snes Bjergfolk ved et Skred blev indelukket i en Skakt uden at kunne befries. Man kunde give dem noget Mad, men ikke faa dem frem. Fra og til er Værket blevet befaret og udnyttet, endda saa sent som ved det seneste Aarhundredskifte, men atter opgivet. Man fandt da Resterne af de forulykkede samt disses gamle Bergmandsredskaber, der desværre blev spredt for alle Vinde. De burde være samlet i Rigmuseet, hvor de havde afgivet et vemodigt, men samtidig højst oplysende Minde om tidlig Bjergværksdrift i Norden.

For at give et Indtryk af Værkets Beliggenhed blandt Telemarkens Søer og Bjerge hidsættes nogle Kort, der velvilligst er overladt af Kongsberg Bjergværk.

Ogsaa i *Sønderjylland* har Christian III. drevet sit Møntspil. I *Flensborg* genoprettedes Mønten 1544 med Jørgen Degener som Møntmester og Tyde Knipensen som Kautionist. Dens Data er af Ingeniør Vilhelm Marstrand gjort op paa følgende Maade:

¹/₁₀ 1544 kavtionerer Tyde Knipensen af Innhausen, Hovedsmand i Kongens Tjeneste, for 2000 Gylden à 24 β , hvormed Kongen forstrækker Jørgen Degener Møntmester i Flensborg for at igangsætte Mønten. (II, 356).¹⁾

ca. ¹/₁₂ 1544 beder Kongen Lybeck og Hamburg om at faa tilstillet disse Byers Møntordning for at benytte dem ved den ny Mønt, han vil indrette i Flensborg. (II, 963 f.).

1545 kvitterer Jørgen Degener for 1112 Gylden 10¹/₂ β , som resterede af de 2000 Gylden, han havde forstrakt ham med til Sølvkøb, og som det hedder paa Omslaget »til at begynde møntet med«. Kvitteringen er udstedt i Odense. (II, 975).

¹⁴/₅ 1545 beder Kongen Tyde Knipensen tage sin opsigelse tilbage, og nævner herunder, at Kongen paa hans opfordring har udbetalt Møntmesteren i Flensborg yderligere Forstrækninger. (II, 970 f.).

¹⁾ Denne og de følgende Henvisninger gælder Seidelin: Dipl. Flensb. II. [1873]. W. Marstrand: Jørgen Degners Møntregnskab 1545—47. Særtryk af Num. Foren. Med.blad Juni—August 1930.

- ³/₃ 1546 beder Kongen Flensborg By om til hans Ankomst at standse Nedrivningen af en Bygning ved Graabrødrekloster, at det ikke skal skade mønten, han der har indrettet. (II, 373 f).
- ²³/₅ 1546 godkender Kongen Tyde Knipensens Afskedsansøgning og tilbyder ham ny Bestalling. Herunder nævner han, at Jørgen Degener er død. (II, 976 f).
- ⁸/₆ 1546 udtager hans Efterfølger Reinold Junge to Stævninger i Anledning af et Tilgodehavende, han har. (II, 374).
- ²²/₁ 1547 udnævnes hans Efterfølger Jørgen Kok den yngre, og der udstedes Bestalling og ny Møntordning. (II, 385—391).
- ⁶/₇ 1547 faar Reinhold Junges Enke anvisning paa hans udlæg ved Møntbygningen: 119 *M* 8 *β*. (II, 980 f).
- ⁷/₇ 1547 udstedes Brev til Jørgen Kok. (II, 398).
- ¹⁰/₇ 1547 udstedes Brev, at Georg Degeners Enke, der nu har aflagt Regnskab, skal betale til den ny Møntmester de 523¹/₂ Daler, hun efter dette skylder. (II, 397 f).
- ⁴/₂ 1548 udstedes nyt Brev, at hun skal betale, og hvis det ikke sker, skal Tyde Knipensen kræves. (II, 408 f).

Den første Møntmester Degener efterlod sig 2 Regnskaber, hvoraf det fyldigste her optages i fotografisk Gengivelse:

Naar Regnskabet her er gengivet nøjagtigt efter Originalen i Rigsarkivet, skyldes det, at den Gengivelse, som findes i Numismatisk Forenings Medlemsblad Bind XII No. 4, pag. 29—30, April 1930 er behæftet med betydelige Fejl og Misforstaaelser, der kun kan godtgøres paa overbevisende Maade ved at sammenholdes med Originalen.

Summen øverst pag. 30, her midt pag. 279 er ikke 19¹/₂ Daler, men 18¹/₂ Daler, idet der paa gammeldags Vis staaer halvnittende Dlr. Skulde der have staaet halvtvende Dlr. skulde der kun have været en Streg gennem det sidste X-Tals venstre Ben! Endvidere er Summen øverst pag. 280 ikke 383 Dlr., men 373 Dlr., idet det ene X-Tal er udstreget. I den 6te Linie skal staa 1¹/₂ og ikke 2 *β*. Men den største Misforstaaelse er den sidste Sum, der ikke udgør 296 Dlr. 14¹/₂ *β*, men 2296 Daler 14¹/₂ *β*). Skillingsstallet er endda tvivlsomt. Enhver vil kunne se, at »Noch« staaer for sig selv og ikke har noget at gøre med Slutsummen,

Johann August Weidner

franz. holländ. Compt. v. d. h. v. d. h. v. d. h.

20ter hundert und fünfzig Jahre

franz. holländ. Compt. v. d. h. v. d. h. v. d. h.

21ter hundert Jahre

franz. holländ. Compt. v. d. h. v. d. h. v. d. h.

22ter hundert Jahre

franz. holländ. Compt. v. d. h. v. d. h. v. d. h.

23ter hundert Jahre

24ter hundert Jahre

Uwz luffuz Joud wold — — —
 my fche ff an gon-who
~~ff — — — — —~~
 face Dake in foyij Dake
 vij ff lto

Uwz luffuz luy ff xij Dake
 Uwz fuy fche in ff mabli
 ff — — — — —
 xix Dake in ff lto

Uwz luffuz Joud Cade ff gon-
 — — — — —
 xij Dake ff lto

Uwz vimpin vor — — — — —
 xij Dake

Uwz ff luy ghid — — — — —
 in Dake in ff

Uwz ff — — — — —
 in Dake

Uwz ff — — — — —
 in Dake

Uwz ff — — — — —
 in Dake

On inij boere Dake in ff

Noget forbrud af de i Begreb
 2296 Daler 73 1/2
 Noget

Degeners Regnskab

der er skrevet med arabiske Tal helt for sig selv. Det viser sig endda, at sammentæller man Summerne uden Overstregningerne, udgør de tilsammen netop 2296 Dlr. og nogle faa β . Det enkeltstaaende »Noch« har sikkert skullet bagefter indeholde det udstregede, som uvist af hvilken Grund ikke er blevet til noget. Ingeniør Marstrand har derfor ogsaa truffet det rette, naar han har sammentalt Regnskaberne før Udstregningerne til 2297 Dlr. 4 β . Her maa dog fradrages 1 Dlr. fra fornævnte Sum paa Grund af, at de $19\frac{1}{2}$ Dlr. kun er $18\frac{1}{2}$ Dlr., hvorefter Slutresultatet bliver 2296 Dlr. 4 β . Naar man endvidere lægger Mærke til, at der i den sidste Sum oprindeligt har staaet $331\frac{1}{2}$ Dlr., som senere er rettet til $281\frac{1}{2}$ Dlr., idet der er trukket en Streg gennem det sidste Hundredtal, viser det sig, at Udgiftsbeløbet oprindeligt paa nogle faa Gylden nær har svaret til Indtægten, saafremt man forudsætter, at 1 Gylden i Mønt var = 24 β l. og 1 Daler = 32 β l. Meget Hjernesvind kunde saaledes have været sparet, om Regnskabet havde været rigtig gengivet fra først af. At det har været et noget sjusket, kladdagtigt Regnskab, kan enhver se, maaske affattet af Møntmesteren paa Sygeleje kort før hans Død. Men at nogle β kan være forkert, er

ikke mere end hvad vi tidligere har set i dette Arbejde ved andre Regnskaber. Hovedsagen er, at Degener har møntet ca. 1140 Dlr. Mønt.

Reynold Junge bestred Mønten 1 Aars Tid, indtil ogsaa han afgik ved Døden; han efterfulgtes af Møntmesteren i Skien, Jørgen Kock den yngre. Den 22. Januar 1547 fik han Bestalling med Møntordning. Heri hedder det:

»Nach dem wir unsern lieben getreuen *Jürgen Kock* vier Jahrlangh bestellen und annehmen lassen in den *Furstenthumben Schleswig-Holstein* zu münzen, sonderlich dass er die Münz binnen unser *Stadt Flensburgk* haben und haben soll, Alles laut unser den selben gegebene bestallung wollen wir, dass der genannte unser Münzmeister sich dieser unser ordnung unnachleslichen halten soll, und weill genannte unser Münzmeister gulden und halbe gulden groschen, Dobbelte und einfachige β , syslinge, witten, Blaffert und pfennige und kein andere münz in halt. und schrott wie folget schlagen und münzen soll, wollen wir, weill an *der kleine Münze mangell*, dass abzeit, wen 1 \mathcal{M} Gulden und halbe gulden geschlagen, 1 \mathcal{M} kleine münze, erst Dobbelte und einfachige β , darnach syslinge und dann blaffert und pfennige soll gemünzt und geschlagen werden«.

Guldgylden skulde slaas efter Kurfyrsternes Gylden i Værd, Halt, Schrot og Korn. Sølvgylden og $\frac{1}{2}$ Sølvgylden skulde møntes som Hansestædernes, men hvis de ikke lod slaa Dalere, da 14 Lod 1 Quintin fine 8 Stkr. hele 16 Stkr. halve af den blendede lybske \mathcal{M} , altsaa bedre end Hansestædernes $14\frac{2}{9}$ fine Dalere. Møntmesteren skulde have 2 Gren »vor die gefahr, aber doch dieselben nicht vorsetzlich und zum ofteren gebraucht. Die 2 β , 1 β , *syslinge, blaffert und pfennige soll der Stadt Hamburg, Lübeck und Lauenburgh* (Lüneburg) *müntz am halt, schrot und korn gleichformig sein* und nicht ringer gemünzt und geschlagen werden«.

Med anden Haand er tilføjet: Møntmesteren og hans Folk skal følge Møntordningen i nævnte Steder; dette sidste er overstreget og derefter skrevet: Møntmesteren skal holde vor Møntordning samt ikke forbrænde og forvanske vor Mønt, som er slaaet i Danmark og Norge.¹⁾

Der har øjensynlig været nogen Tvivl om Mønten skulde slaas efter Hamburg, Lybecks og Lauenburgs (Lüneburgs) Ordning, efter for-

¹⁾ RA. T. K. No. 160. Diverse Møntsager, jfr. No. 18. Inländ. Reg. 1547, f. 133 b, 182 b; 1548, f. 16—17, 22. Seidelin, l. c., II, p. 389.

anstaende Ordning af 22. Januar 1547 eller muligt endog efter Kongens dansk-norske Møntordning af 1544.¹⁾)

Der har altsaa været Tvivl inden for de Styrendes Kreds med Hensyn til Opretholdelsen af en forskellig Valuta mellem Kongerigerne og Hertugdømmerne. Det besynderlige var, at Mønten i Kongerigerne nu var bedre end i Hertugdømmerne, som Hertug Christian (III.) dog havde holdt uden for Grevens Fejdes Møntkaos. Naar Galster i »Mønt« p. 186 erklærer, at Daleren i Slesvig skulde slaas som i Hamburg, Lybeck og Lüneburg, det vil sige, $14\frac{1}{2}$ lødig, er dette fra flere Sider urigtigt. Den tyske Rigsdaler skulde efter Vedtagelsen 1566 kun være $14\frac{2}{9}$ lødig, altsaa Bruttovægt 29,232 gr., Finvægt 25,984 gr. Men dernæst siger fornævnte Aktstykke, at den skulde være $14\frac{1}{4}$ lødig, Finvægt 26,035 gr., hvad man kunde have læst sig til i »Daler, Mark og Kroner« p. 155. Hertugerne havde lovet Hansestæderne at holde Mønten i Hertugdømmerne op til Hansestædernes Mønt. Nu kunde Kongen holde dette Løfte og tjene paa den slesvig-lybske Mønt i Forhold til sin egen »reformerte« af 1541—44. Det var paakrævet, at Møntmesteren fik strengt Paabud om ikke at misbruge dansk Mønt. Man maa derfor gaa ud fra, at den Mønt, der sloges i Flensborg, tildels var lybsk, »Wehrung« og ikke dansk.²⁾)

Af selve Bestallingen fremgik, at Jørgen Koch beskikkedes til Møntmester for Hertugdømmerne. De i Bestallingen omhandlede 2 β , 1 β og $\frac{1}{2}$ β (Søslinge) er lybske Skilling. Der udmøntedes af Smaamønt — hvoraf »die Wehrung« kan udledes — Søslinge, Sechslinge, 6 Penninge = $\frac{1}{2}$ β , og vistnok Blafferte og Pfennige, som senere skal omtales. Disse Søslinge vejede efter den danske Møntsamlings Exemplarer 1545, S. 13, 15, 18 og 20, henholdsvis 1,15, 0,99, 1,08 og 1,25 gr., 1546 S. 12, 13, 14, 1,12, 1,08, 0,99 gr., 1550 S. 3, 1,12 gr., 1553 S. 1 i gr. u. A., S. 1. 0,94 gr.

1) Ang. de nærmere Enkeltheder m. H. t. Kontrol, Slagskat, Møntens Beliggenhed i Flensborg m. v. henvises til Erwin Nöbbs udmærkede Redegørelse i Num. Foren. Medl. blad, XII, No. 1—3 Jan.-April 1930, særlig p. 9—12, 18—21 og N.N.A. 1938, p. 155 ff.

2) De fleste Tal for den lybske Mønts Vedkommende er taget fra W. Jesse: Der Wendische Münzverein, hvis Udregninger dog ikke altid er helt paalidelige.

Mønt	Aar	Stkr. paa 1 \mathcal{M} c. brutto	Lødig- hed	Brutto- vægt gr.	Fin- vægt pr. Stk. gr.	Gyl- dens Fin- vægt à 24 β l. gr.	Gyl- den med 5 β Op- gæld gr.	Gylden (Daler) til 31 β l. gr.
Guldgylden.	1546	71 $\frac{1}{3}$	18 K.	3,278	2,458	2,458		
Sølvgylden .		8	14 $\frac{1}{3}$ L.	29,232	26,035	26,035		
			14 $\frac{2}{9}$ -		25,984	25,984		
$\frac{1}{2}$ Sølvg. . .		16	14 $\frac{1}{4}$ -	14,616	13,017	26,035		
2 β l.	1537	60	7 $\frac{1}{2}$ L.	3,897	1,827	21,924	26,491	
	1541	63	7 -	3,712	1,624	19,488	23,548	25,172
1 β l.	1515	106	8 L.	2,206	1,103	26,472	22,272	23,808
	1560	120	6 L.	1,949	0,765	18,432		
			1 $\frac{1}{4}$ Q.					
$\frac{1}{2}$ β (Søsling)	1545	181	6 $\frac{1}{2}$ L.	1,292	0,524	25,432	30,392	27,528
	1543	181	5 $\frac{1}{2}$ -	—	0,444	21,312	25,752	
Hvid l.	1502	216	5 $\frac{1}{4}$ -	1,082	0,355	25,560		
Blaffert	1546	480	4 L.	0,487	0,122	17,568		
1 \mathcal{A} l. (Pen- ning)	1572	654	2 L.	0,357	0,064	18,432	22,278	
			15 $\frac{1}{2}$ Gr.					

Dette er i Overensstemmelse med den lybske Udmøntning. Denne Mønt er altsaa = 1 β d., idet en Gylden eller Daler i Mønt da regnedes til 24 β l. og 48 β d. (3 \mathcal{M} d.), jfr. ovenfor. Det interessante er altsaa, at allerede paa dette Tidspunkt var *den danske Mønt sunket til Halvdelen i Værd mod den lybske, med 1 Daler eller Gylden til 1 $\frac{1}{2}$ \mathcal{M} l. og 3 \mathcal{M} d.*, alt inden for den oldenburgske Herskerslægts eget Omraade, et Forhold, der — foruden Tyskhedens Fremtrængen og Toldgrænsen ved Kongeaen — mægtigt bidrog til Sønderjyllands Afsprængning fra Moderlandet og som skulde vise sine Virkninger helt op til Nutiden, da Slesvig-Holstenerne saa stærkt fastholdt den slesvig-holstenske Kurant overfor Rigmønten.¹⁾ *Den lybske Søsling fra Flensborg svarer i Finvægt: 0,52 gr. helt godt til den danske Skillings: 1541: 0,552 gr., 1544: 0,495 gr.*

Forgæves havde altsaa Frederik I. kæmpet for Møntenheden inden-

¹⁾ J. Wilcke: Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler, 1. Kap., 1, p. 17 ff., Sølv- og Guldmøntfod, 1. Kap., p. 15 ff.

for Monarkiet. De sørgelige Forhold under og efter Grevens Fejde ødelagde Enheden. Derved viser sig ogsaa den grundlæggende Fejl ved H. H. Schous myreflottige Samlerværk, den nye danske Møntbeskrivelse. I et Forord er fastslaaet, at den skulde være »kronologisk, ikke ordnet efter Typer«. Det var der inden for den daværende Styrelse ingenlunde Enighed om. Den vilde da kun blive en slavisk udvidet Udgave af den gamle Beskrivelse fra 1791—94, ikke et moderne Arbejde, der i hvert Fald holdt Danmarks, Norges og Hertugdømmernes Mønt ude fra hinanden.¹⁾ Fejlen viser sig her, hvor den flensborgske Mønt, trods dens tydelige Ord i Mønternes Omskrifter, er blandet sammen med dansk og norsk, i dette Tilfælde saa meget mere uheldigt og vildledende, som den heromhandlede »Sechsling« slet ikke er en dansk Mønt i den Forstand, at den skulde være 1 Søsling, $\frac{1}{2}$ β dansk = 6 Pfennige dansk, men en helt anden Mønt: $\frac{1}{2}$ β lybsk, 6 Pfennige lybsk = 1 β dansk.

Til Bedømmelse af denne Mønts Forhold til andre Møntsorter kan tjene en Kvittering, som Christian III. udstedte »ahm ostertage 1535« for en Skyld til Georg Franz zu Eberstein paa 3000 *Gylden*: »*reinisch munz wehrung, so 24 lubische β für 1 g gerechnet* ahn verschiedene golde und Joachimstaler, nemlich 300 g ungarisch, thun 450 reinsch g, 350 g. reinsch, 800 *gulden Joachimstaler, den reinisch golt g. und Joachimstaler vor 29 lubische β gerechnet*, 1000 g ahm merkischen grossen 32 grossen auf 1 g angeschlagen, und 67 g ahn *dopelt β , 12 den g gerechnet* so zu den furstenthumb Stettin und Pomern gangbar und gebe.«²⁾

Af ovenstaaende Skema vil det ses, at 5 β Opgæld paa Guldgylden og Sølvgylden ikke er overdrevent. Naar der i 1535 kunde betinges saa høj en Opgæld, skyldtes det Krigens Tvangssituation, thi Laanen skulde bruges — som det udtrykkelig siges — til Lønning af Krigsfolket. Der var derfor ingen Laane-Kredit paa Mønten i slige Tider. Det viser sig f. Ex., at 29 β i Dobbelt β 1537 netop svarede til en Sølvgyldens Sølvindhold, 1541 var dennes Opgæld paa 5 β endda for lidt. Paa 1 β l. 1560 var nævnte Opgæld efter Sølvindholdet meget for ringe. Af de nedenfor anførte Citater fremgaar da ogsaa med al Tydelighed, at Daleren steg til 31 β l., Guldgylden til 32 β l.

¹⁾ J. Wilcke: Den nye Møntbeskrivelse. Samleren Aarg. 3, No. 8. August 1926, p. 143—44. Møntkatalog 1945—46.

²⁾ RA. T. K. No. 173. Afskrifter og Uddrag paa Tysk af kgl. Frdgr. m. v.

Tendensen er særdeles betegnende som Skridt henimod den lybske Dalers Deling i 32 β eller 2 \mathcal{M} l.

Da Jørgen Degener, Møntmesteren i Flensborg, 1545 kvitterede for 1112 g. Mønt $10\frac{1}{2}$ β lybsk til at begynde Mønten med, regnedes 24 β lybsk »vor guldenn.«¹⁾ 1557 opførtes *Opgælden* for en *Guldgylden* med 10 Alb. eller $3\frac{1}{3}$ β d. S. A. fandtes efter en gammel Mand i Hospitalet i København 400 *Goltg* 5 stemplede g. og 35 ungerske g., som Kongen tog til sig, de første for 3 \mathcal{M} 2 β d., de sidste for $4\frac{1}{2}$ \mathcal{M} d. Stkt., altsaa for *Guldgylden* billigere end *Kursen*!²⁾

I de mellemliggende Aar har Kurserne svinget. 11. November 1536 regnedes 1 g. til 24 β i lybsk Mønt. 10. December s. A. kvitterer Slotsskriveren paa Københavns Slot for *Guldg.* og *Joachimsdaler* samt 10 g i *lybske dobbelte β Stkr.*, hver g. af samme Mønt beregnet til 29 β lybsk, hvad efter det foregaaende var berettiget, naar der bortsaa fra enhver Kredit paa disse Dobbelt β . 22. Maj 1536 fik Povel Fechtel Kvittering for *Gylden i dansk Mønt*, hver g. regnet for $2\frac{1}{2}$ \mathcal{M} dansk, altsaa 40 β d. 30. Jan. 1539 omtales af *Guldsmedene Jochimsdalere*, »som besynderligen nu mynthis og slaaes, holder løde marcken ikke ofver halffiertende lod purt sølf«. *Guldsmedenes Sølvarbejder* skulde imidlertid holde halvfemtende Lod. Herefter er *Daleren* i foranstaaende Skema dels opført af *Lødighed* $14\frac{1}{4}$ Lod, dels af lybsk *Lødighed* $14\frac{2}{9}$ Lod, altsaa 8 Stkr. af *Marken* brutto, 9 Stkr. af *Marken* fin. 5. Nov. 1540 fik Ifver Lykke *Pantebrev* paa *Vorgaard* i *Vendsyssel* for 500 rinske g. og 500 *Jochimsdalere*, hver g. regnet for 2 \mathcal{M} l. og hver *Jochimsdaler* for 31 β l. Her er altsaa *den rhinske Gylden* naaet de 32 β , *Daleren* 1 β mindre. 21. Dec. s. A. forhøjes 4 *Pantegodser* med *Laan* i *Dalere*, regnet 31 β l. for hver *Daler*, som ere gænge og gæve i *Lybæk* og *Hamborg*. Af *Schreckenbergere* regnedes 7 paa hver g., altsaa ca. 4 β l. og 7 β d. for en af disse Mønter. *Jochimsdaleren* gjaldt i Aarene herefter fortsat 31 β i lybsk Mønt og 3 \mathcal{M} i danske *Penge*. 1 g i Mønt var 24 β l. 8. Juli 1550 fik *Tolderen* i *Helsingør* *Sander Leyl* en *Instruks* om *Toldafgifterne* i *Sundet*, der skulde erlægges i *Guld*, *Rosenobler* eller subsidiært 3 fuldvægtige rinske *Gylden* pr. *Nobel*, dog med noget *Afslag* for 2 eller 3 *Nobler*. Skulde nogen *Skipper* ikke have *Guld*, skal han af synnerlig gunst

1) RA. Bilag til Rentemesterregnskaber 1544—49.

2) RA. Rentemester-Regnskab 1557—58, f. 103.

maa betale med *Daler og godt gangbar Søl mœnth. . . saa mœgit som golt gyllen gielder* her i Kong. Majt.'s rige *œpther then meninge* Mands upeboring oc udgift.¹⁾ Kurserne stemmer helt godt med ovenstaaende Skema. Det vil ses, at 1560 var $31 \times 1 \beta$ l. ikke tilstrækkelig til at dække Dalerens Sølvindhold, ikke heller 1541: $31\frac{1}{2} \times 2 \beta$ l., som kun androg 25,11 gr. Nedgangen fra 1502 og 1515 over 1537 og 1541 til 1560 er umiskendelig.

Slesvig-holstensk Søsling 1546 og Dalere 1545 og 1547

¹⁾ Kurserne efter Erslev og Mollerup. Danske Kancelliregistranter 1535—1550, jfr. W. Jesse, l. c., p. 141 ff.

Naar den danske Mønt var faldet fra 3 \mathcal{M} = 48 β d. til 3 \mathcal{M} 2 β eller 3 \mathcal{M} $3\frac{1}{3}$ β = 50 β eller $51\frac{1}{3}$ β paa Daleren i Aaret 1557, var dette ikke uberettiget, thi efter Møntordningen 1544 udgjorde Finvægten af 50×1 β d. (= Søsling lybsk) 24,75 gr. og af $51\frac{1}{3}$ β d. 25,41 gr., medens Dalerens Finvægt var 26,491 gr.

Saa stod da mod Slut af Christian III.s Kongetid 31 β l. til 51 β d. og 1 g i Mønt = 24 β l. og 48 β d., men den lybske Mønt kunde i Virkeligheden ikke længer blive staaende ved 24 β paa 1 Møntgylden. Medens Forskellen mellem en Gylden eller Daler i danske Penge: 48 β og Kursen paa 1 Daler: 50 à 51 β ikke var overvældende, var Afstanden fra 24 β l. til 31 à 32 β l. uforholdsmæssig. Omkring Midten af 1500-Tallet sattes da ogsaa 1 Gylden i lybsk Mønt op foreløbig til 28 β l. Senere endte den som bekendt baade i 32 og 48 β l., den danske i 64 og 96 β d.

Dansk \mathcal{M} 1544

Efter den norske og slesvigholstenske Mønt staaer tilbage at gøre Rede for, hvorledes *Povel Fechtel* røgtede sin Møntvirksomhed i *København* med Udmøntning af *dansk Mønt*.

Saavidt det fremgaar af et udateret Brev fra Rentemester Jochim Bech til Kansler Johan Friis har Povel Fechtel søgt Bistand i Flensborg, hvorfra han har hentet en Guldsmed Laurits Bossen til at hjælpe ham med Mønten i København for en aarlig Løn af 300 \mathcal{M} , Hofklædning m. v. Selv har han øjensynlig været en velstaaende og hos Kongen velanskreven Mand, da han har laant Kongen 800 Dlr. mod Pant i 5 Gaarde i Lindholm, Mørdrup og Paarup. Men iøvrigt kan der — i hvert Fald for Tiden — ikke tilvejebringes nøjere Oplysning om Omfanget af hans Virksomhed.

Den 15. Septbr. 1546¹⁾ har han gjort Regnskab for hvad Guld og

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—1550, p. 303.

Sølv som han har oppebaaret og igen formøntet fra det første han blev Møntmester 1541 til 8. Septbr. 1546, som efter hans Register var 6289 lødige \mathcal{M} $2\frac{1}{2}$ Ort f. S., $53\frac{1}{2}$ lødige \mathcal{M} $1\frac{1}{2}$ Lod $1\frac{1}{2}$ Ort fint Guld, ligeledes for hvad danske Penge og Goltg. som han har møntet deraf samt »Sleskat« af hans eget Sølv som han har

møntet, ialt. 157 510 \mathcal{M} 12 β d.
og. 991 Goltgylden.

Den 7. Marts 1557 fik Povel Fechtel derhos Kvittering efter aflagt Regnskab for Tiden 1546 til 1556 i Kongens Peder Oxes og Eskel Scheels Overværelse for 1347 \mathcal{M} 12 Lod 1 Quintin fint Sølv, han havde brænt og fineret, endvidere for danske Penge, han har møntet. 8 929 \mathcal{M} 6 β 5 Pf. d.

Heraf var imidlertid 8 β d. pr. \mathcal{M} af

1055 $\frac{1}{2}$ Lødimark Slagskat af egen Sølvudmøntning, jfr. Brevet af 15. September 1546, det vil altsaa sige 1055 $\frac{1}{2}$

\mathcal{M} \times ca. 28 \mathcal{M} i Gennemsnit \div Slag-

skatten 527 $\frac{1}{2}$ \mathcal{M} 4 β , altsaa. ca. 29 000 \mathcal{M}

Ialt. . . ca. 37 929 \mathcal{M} 6 β 6 Pf. d.

Hvortil kommer ovennævnte. 157 510 \mathcal{M} 12 β

Hvori ganske vist ogsaa er indeholdt Slagskat af et ikke nærmere angivet Beløb.

ca. 195 439 \mathcal{M} 18 β 6 Pf. d.

Naar 1 Løde \mathcal{M} er regnet til ca. 28 \mathcal{M} , stemmer det ganske godt med W. Jesses Angivelse af, hvad den fine \mathcal{M} udbragtes til i lybsk Mønt, nemlig 13—18 \mathcal{M} lybsk, og er anslaaet som Gennemsnit efter Anordningerne i 1544—47.¹⁾

Af ovenstaaende synes at fremgaa, at Povel Fechtel fra 1541—56 har møntet langt over 200 000 \mathcal{M} i Sølv mønt samt i det mindste 991 Guldgylden. Iøvrigt er det paa Grund af manglende Rentemester- og Møntmesterregnskaber kun spredte Oplysninger, der haves i dette Tidsrum for Møntvæsenets Vedkommende.

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, Kbhvn. 1887, p. 77. W. Jesse, l. c., p. 211. Danske Magazin I, Kbhvn. 1745, p. 164.

Efter fornævnte Kvitteringers Udstedelse har Povel Fechtel af den almindelige Landskat fra Danmark uden Jylland, og fra en stor Del af Norge: 82 633 $\frac{1}{2}$ Dlr. 61 635 \mathcal{M} 1 β d., 6266 $\frac{1}{2}$ Lod $\frac{1}{2}$ Q. Sølv, 2770 \mathcal{M} svenske Penge og 468 \mathcal{M} norske Penge, den 24. Septbr. 1557 modtaget 20 000 Dlr. til Udmøntning, altsaa til Forringelse af Møntbestanden.¹⁾

Endvidere har Møntmesteren 1557—58

faaet et Fad, som Poul Pommering havde stjaalet	11 $\frac{1}{2}$ Løde \mathcal{M}	1 $\frac{1}{2}$ Lod
samt noget forgyldt Sølv, som var fundet i Skoven ved Sølvitsborg Slot	4 $\frac{1}{2}$ —	5 —
endvidere	62 —	12 —
og	390 —	6 —
Ialt . . .	469 Løde \mathcal{M}	8 $\frac{1}{2}$ Lod

hvoraf det meste maa antages udmøntet til ca. 28 \mathcal{M} d. for \mathcal{M} Sølv. I hvert Fald udviser Rentemesterregnskabet 1557—58, at Rentemesteren fra Paaske 1558 til Mortensdag s. A. har modtaget af Fechtel 8000 \mathcal{M} i nymøntede 2 β Stkr.

Af Guld modtog Møntmesteren 570 Rosenobler at formønte udi »Skouwpenge« og ungerske Gylden.²⁾

Af foranstaaende vil man dog næppe kunne danne sig et Billede af, hvilken Mønt der kurserede her i Landet. Af de endnu eksisterende Rentemesterregnskaber kan man gøre et Forsøg paa at oplyse Møntbestanden gennem de samlede Indtægter:

Heraf fremgaar, at *danske Penge* nu er af overvejende Betydning for den almindelige Omsætning, saaledes at lybsk og anden udenlandsk Skillemønt ikke længer spiller nogen Rolle. Derimod maa de *fremmede Thalere* øjensynlig besørge den egentlige Handel, thi vel har Christian III. ladet slaa nogle Dalere 1537, 1546 og 1547, men ikke tilnærmelsesvis saadanne Beløb, som der her i Statsregnskabet er Tale om. Det er derhos oplysende, i hvor ringe Grad der nu er Spørgsmaal om Guldmønt. *Gyldenens Dage er forbi. Daleren er nu Hovedmønten*. Alene disse faa Aar og Regnskaber viser Udviklingen. Regner

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, p. 131.

²⁾ RA. Rentemesterregnskaberne 1557—58, f. 41, 103, 105 m. fl.

Renteme-ster-regnskab	Dalere	Rhinsk Gylden	Norske \mathcal{M}	Lybsk Mønt \mathcal{M}	Danske Penninge \mathcal{M}	Gel-ler-ske Ri-dere	Engelske Penge	Sølv Lod	Svensk Mønt \mathcal{M}	Russ. Pg. Stkr.	Engelotter	Guld Lod	Dobb. Dukat	Smaa Klipp. \mathcal{M}	Deventer g	Rosenobler	Henriksnobel	Kroner	Portugaleser	Tysk Mt. Stkr.	Pavement Lod	
1546	29 307	1130		1300	18 835	380		4517														
1551	54 739	2536			46 304			5027	4258		42		35		7	4	3	5	2			
1554	30 040				46 621			3829	1849			9½										13
1556	32 537	8			42 732	2		3349	419		7		8	773		2	3			45		
1557	23 609	1			26 253		8	4331		909	13		2			667	1		1			
1558	267 722	11	467		136 343		8	11 517	2770	909	13		8			617	1		1			

man 1 Dlr. til ca. 20 Kr. og 1 *M* til ca. 7 Kr., repræsenterer det sidste Regnskabs Hovedsummer i Kr. 1875 henholdsvis ca. 5¹/₂ og 1 Mill. Kr. i vore Dage langt mere. Dette godtgør ogsaa, at *Marken er paa Retur som Regningsenhed*.

Sammen med Daleren regnedes snart i β dansk, snart i β lybsk. En Enke i Ribe betaler saaledes Resten af Told, hendes afdøde Mand var skyldig, med 24 Dlr. 5 β danske. 13. Juli 1556 betalte unge *Jørgen Koch*, hvad han var Kgl. Majt. skyldig af hans Regnskab paa Mønten og Skatter i *Flensborg* med 1202 *M* 4 β lybsk, udi Daler 620¹/₂ Dlr. ¹/₂ β lybsk, altsaa 31 β pr. Daler.

Indtægterne gik nu ikke altid gennem Rentemesterens Kasse, men direkte i Kongens Kammer og hans egen Kasse. Ganske vist indgik Lensafgifterne, Skatter og andre Afgifter til Rentemesteren, men undertiden gik Landsskatter direkte i Kongens Kasse, f. Ex. den ommeldte Landsskat 1553. Men særlig maa fremhæves en Indtægt, *Sundtolden*, der betragtedes som et kongeligt Regale, hvori indgik megen fremmed Mønt.:

Det er jo meget betydelige Summer, som her gik direkte til Kongen i hans eget Kammer, men ikke mindre Beløb anvendtes direkte af Tolderen i Helsingør til Indkøb hos de Søfarende af Klæde, Silketøj, Vin, Krydderier og mange andre Varer til Kongens Husholdning, som lettest og billigst kunde erhverves hos Skippere under Toldeftersynet i Helsingør, og for hvilke Tolderen aflagde Aarsregnskab til Kongen.

De ovennævnte Summer er tagne fra *Danske Kancelliregistranter 1535—1550* og *Kancelliets Brevbøger 1551—1560* p. 294-95, men kan naturligvis ikke gøre Fordring paa Fuldstændighed. Der er derfor til *Sammenligning nedenfor opført Indtægtssummerne fra Sundtoldregnskaberne* p. 296, saavidt de er bevarede. For Aarene 1548—56 mangler de og maa erstattes med en Gennemsnitsberegning.

Den 8. Juli 1550¹⁾ fik Tolderen i Helsingør Sander Leyl en ny Instrux, som han skulde holde hemmelig hos sig selv og ikke lade den søfarende Mand eller andre formærke eller forføre.

Herefter skulde de, der ikke havde Nobler, for hver Nobel betale 3 fuldvægtige rhinske Gylden i Stedet for tidligere 2¹/₂. Den, som

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, Kbhvn. 1881—82, p. 445.

skulde give 2 Nobler af Skib under 100 Læster, skal afkræves 5 fuld-
vægtige rhinske Gylden.

Den, som 3 Nobler skal udgive af sit Skib, skal afkræves 8 fuld-
vægtige Guldgylde.

Den vesterske eller hede Vin skal ikke tages Told af, men den
rinske Vin skal fortolde efter gammel Sædvane.

Sundtoldregnskaberne omhandler kun Rosenobler og Rhinske Gyl-
den samt undertiden Daler. Ifølge foranstaaende Opgørelse maa dog
anden Guldmønt være indregnet i Nobler og Gylden.

Efter Paalæget i 1550 er der formentlig Grund til at forhøje det
nedenfor benyttede Gennemsnit 4 r. G. pr. Skib med 1 G. til 5 G.
under Hensyn til, at der nu regnedes 3 G. paa 1 R., hvilket giver
 $1\frac{2}{3}$ R. for 5 G.

Idet bemærkes at:

1 rhinsk Gylden regnes til.....	2 <i>M</i> lybsk
1 Rosenobel — -	6 - 7 β lybsk
1 rhinsk Gylden — -	32 - —
1 Jochimsdaler — -	31 - — 1)

kan man sætte:

1 Rosenobel til.....	3 Dlr. 10 β
1 rhinsk Gylden til.....	1 — 1 -

stiller Hovedsummerne i det sidste Sundtoldregnskab sig saaledes:

3526 Rosenobler à $3\frac{1}{3}$ Dlr.....	11 754 Dlr.
3534 rhinske Gylden à 1 Dlr. 1 β	3 648 —
7215 Dlr.....	7 215 —
	Ialt... 22 617 Dlr.

hvertil kommer de øvrige mindre Beløb af periferiske Mønter, Salt,
Bly m. m.

Regner man Indtægten ialt: ca. 23 000 Dlr. til 20 Kr. i 1875,
bliver denne Indkomst af Sundtolden til ca. 460 000 Kr.

Heroverfor staar forannævnte Indtægt gennem Rentemesteren, som
omfatter Lensafgifter, Told, Byskatter, Landeskate, Kongeskate, Salg
af Korn o. lign., ialt ca. 9 Mill. Kr., hvorved dog tilføjes, at det sidste
Rentemesterregnskab omfatter 2 Aar 1557—58.

1) Kancelliets Brevbøger 1551—55, p. 312 og 317.

Aar	Rhin- ske Gylden	Dobb. Duka- ter	Engel- lotter	Portu- galeser	Jochims daler	Hen- riks nobel	Rose- nobel	Guld- stykker à 6 Dlr.	Enkelt Du- kater	Kro- sather	Kroner	Dobb. Kejser- gylden	Un- garsk Gylden	Dobb. Rose- nobel	Enkelt Kejser- gylden
1542...	60	6	5	1	250										
— ...	1160	88	88	2	400	20	22								
1546...	1500	40	200												
— ...	2000	240	350	4		20	30								
— ...	600	96	215	2											
1547...	1210	68	280				20								
— ...	681	58	174	5			17								
— ...		20	200	2			5								
— ...	414	100	150	2			2								
1548...	441	1	17			2	5								
— ...	100		50				100								
— ...	408	110	250	11			345	2							
1549...	200		100	2			442								
— ...	377		100	6			232								
— ...	550	50	83	6		5	475		10	18					
— ...		60		11											
— ...	126		50		131		180								
— ...				11		24	63								
1550...	120						1040								
— ...						6	957								
— ...											200				
1551...	30	87	36	4	571	7	127					3	2		
— ...							417								
— ...							554								
— ...							266								

— ...	190						123								
— ...	90						168								
— ...	130	37	84				541	7							
— ...							51								
— ...	95	17	32		595		51					7		1	2
1552...							470	12							
— ...							106								
1554...	1000		100				300								
— ...			150				1800								
— ...			150				650								
1555...			54				500								
— ...							417								
1556...					150										
— ...	50		40				2370								
— ...	230		210				1747								
— ...		1	479	4			980	6	148			11	5	2	1
			1050												
— ...		12	28		3900		196			3		1			
					933										
1557...	112	1	149		320		941			10	13		2	3	
— ...			100				1100								
1558...			25				340								
— ...	100		300				1600								
— ...	144	34	222				469	4			4		8		
Ialt ...	12118	1126	5521	73	7250	113	20219	2	158	31	217	22	17	6	3

Aar	Efter Regnskaber													Efter Genmst.	
	Dobb. Rose-nobel	Rose-nobler	Engelotter	Rhinske Gylden	Danske Penge	Dobb. Dukat	Dobb. Dukater	Henriks-nobel	Un-gersk Dukat	Kru-sather	Kro-ner	Læ-ster Salt	Bly	Efter 4 Rhinske Gylden pr. Skib	Efter 5 r. G. pr. Skib
1536 ¹⁾ ...		(882)		2207											
1537 ²⁾ ...		(2715)		6789											
				241											
1538 ³⁾ ...				6623											
1539 ⁴⁾ ...				8535	23 <i>M</i>										
1540 ⁵⁾ ...				7021 ¹ / ₂											
1541 ⁶⁾ ...				5461 ¹ / ₂	8 <i>β</i>										
1542 ⁷⁾ ...				4669 ³ / ₄											
1543 ⁸⁾ ...				1134											
1544 ⁹⁾ ...				3526											
1545.....				6524 ¹ / ₂	4 <i>β</i>										
1546.....				8560	20 <i>β</i>										
1547.....				8592 ³ / ₄											
1548 ¹⁰⁾ ..															
1549.....														5344	
1550.....														5344	
1551.....														5344	
1552.....															6680
1553.....															6680
1554.....															6680
1555.....															6680
1556 ¹¹⁾ ..															12000
1557.....	4	3518	363	3534	7215 ¹ / ₃ Dl.	3	72 ¹ / ₂	2	2	14	23	102	105 Skippd. 11 ¹ / ₂ Lispd.		

Da Sundtolden indførtes i Erik af Pommerns Dage betingede man sig Guldmønt, idet dansk Sølv mønt, ja overhovedet al Sølv mønt var af ringe Kvalitet. Man vidste derimod, at den vesterländske Guldmønt fra England og Frankrig, tildels Tyskland var god, købekraftig Valuta. Derfor betingedes i første Række Nobler, kun subsidiært rhinske Gylden, medens Sølv mønt ikke modtoges. Denne Sædvane bibeholdtes ned gennem Aarene, som det ogsaa fremgaar af ovenanførte Instrux til Tolderen i Helsingør, skønt Sølv mønten efter Amerikas Opdagelse efterhaanden fik Overvægten gennem *Daleren*. Dette fremgaar ogsaa tydeligt af Statsregnskabet sammenholdt med Sund-

Noter til Side 296 :

- 1) Af Rosenoblerne er et ganske ringe Antal udredet i rhinske Gylden $2\frac{1}{2}$ g paa 1 Nobel. Rosenoblerne er sammentalt i rhinske Gylden.
 - 2) Ligeledes.
 - 3) Ligeledes.
 - 4) Ligeledes.
 - 5) Den aldeles overvejende Told erlagt i Nobler, men sammentalt i rhinske Gylden. Yderligere erlagt Told i rhinsk Vin 77 Amer, $95\frac{1}{2}$ smalle Læster Salt og 12 Tdr. Vineddike.
 - 6) Ligeledes. Yderligere erlagt i Salt 73 smalle Læster à 12 Tdr., $134\frac{1}{2}$ Amer rhinsk Vin m. m.
 - 7) — — — i Salt 15 smalle Læster à 12 Tdr., $48\frac{1}{2}$ Amer rhinsk Vin.
 - 8) — . — — i Salt 13 smalle Læster à 12 Tdr.
 - 9) — .
- Om Regnskaberne 1545—47 gælder det samme, at Tolden hovedsagelig erlagdes i Rosenobler.
- 10) De fleste Skibe betaler 1, en Del 2 Rosenobler, sjældent 3. Gennemsnitstallet af Skibe gennem Sundet er hos N. E. Bang, Sundtolden I, pag. X. for Aarene 1497—1547 opgivet til 1336, 1557—58 til 2251. For ikke at nævne for højt et Tal er regnet med 1336 Skibe om Aaret i 1548—50 og en Gennemsnitsafgift af 4 rhinske Gylden, $\text{c}:$ $1\frac{3}{8}$ Nobel pr. Skib, senere 5 rhinske Gylden. Sammenligner man dette Resultat med Tallene paa de Kongen efter Registre og Brevbøger udleverede, ovenfor opsummerede Beløb i disse Aar, vil man se, at nogle Aar har givet lidt, andre en Del mere, saaledes at nævnte Gennemsnit maaske ikke er saa langt fra det rette.
 - 11) 1557 var Skibsantallet 2403 og Nobeltallet hyppigere 2 à 3 Nobler pr. Skib; derfor er her regnet 2000 Skibe og 6 rhinske Gylden.

toldregnskabet. Daleren vinder efterhaanden Indpas i det sidste og har et ganske overvældende Overtag i det første.

En Mængde Guldmønt indkom dog stadig i Landet, men man har det Indtryk, at den fornemlig tjente til udenlandske Betalinger af Hofholdningens Luxusforbrug af rhinsk og hed Vin, fint Klæde, Juveler, Kolonialvarer, særlig Krydderier og lign., medens Guldmønten ikke længer tjente Omsætningen og Pengecirkulationen i selve Landet. Af Statsregnskabet fremgaar tydeligt nok, at Dalere, Danske Penge og Sølv nu spiller Hovedrollen, medens Guldmønten ringe Betydning har.¹⁾

Rhinsk Gylden 1536 og u. A.

Ogsaa til Danmarks fjærne Ø midt i Østersøen *Gulland (Gotland)* trængte den daarkige Krigsmønt ud, hvorom et Par Bemærkninger her skal gøres som Tillæg til og Berigtigelse af Haubergs Fremstilling.²⁾

Det var Kongens Lensmand Henrik Rosenkrans, der i Aarene 1535—37 lod den daarlige Skillingsmønt af Vægt 1,20—1,37 gr. udgaa, som Mester Jacob slog i Visby, senere vistnok paa Visborg Slot.

Udmøntningen var størst i 1535 og aftog efterhaanden, til den ophørte i 1537. Alene Bruttovægten maa have forekommet Gullænderne mistænkelig. Den kunde stemme med daarlige lybske Søslinge, men ingenlunde med den bedre Mønt, Christian III. lod slaa 1541 og 1544, der vejede ca. 2 gr. Derimod var den godt i Overensstem-

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, p. 359. 30 Guldpenge, som var møntede efter Kongens Kontrafej og vejede 18 Lod 3 Quintin. Det er »Beskrivelsen« No. 170, Tavle VIII, No. 6 af Vægt ca. $2\frac{3}{4}$ Dukat. Sammesteds omtales nogle Guldstykker 1541 No. 126. Tavle VIII No. 3, VI No. 4 af flere Dukaters Vægt, der sikkert heller ikke havde noget egentligt Omsætningsjemed.

²⁾ Iøvrigt henvises til dennes gode og udførlige Undersøgelse: P. Hauberg: *Gullands Myntvæsen*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Hist. II. R. 6. B. 1891, p. 5—6, 52 ff.

melse med de β , Reynold Junge møntede 1534—39 af Vægt 1,169 gr. $2\frac{1}{2}$ Lod fine, 7,320 gr. paa 1 Gylden til $2\frac{1}{2}$ \mathcal{M} d. eller 40 β d. Dens Udseende var tarveligt og kobberødt. Intet Under, at den indfødte Befolkning ikke modtog denne Mønt med Glæde. Men Lensmanden havde intet Valg. Han skulde bestride sine Udgifter saa billigt som muligt og bruge saa lidt Sølv som muligt hertil for at kunne ile

Gullandsk β 1535

Christian til Hjælp med saa meget Sølv, som kunde skrubes sammen paa Gulland, for at støtte ham i Krigen og Efterkrigstidens Vanskeligheder. Henrik Rosenkrans fik da ogsaa 23. Septembris 1537¹⁾ Kvittans paa 6144 Lod Sølv, som han havde antvortet Kongens Sekretær Jesper Brockmand af den Skat 4 Lod Sølv af hver Bonde paa Gulland. Omtrent samtidig maatte Christian III. i sin Reces for Gulland § 7 søge at dæmpe op for Misfornøjelsen med denne Mønt og at dæmpe Befolkningens Uvilje mod at tage disse Mønter for Skillinger ved at true med den strængeste Straf, ganske som vi foran har set med Hensyn til Krigsmønten hjemme i Danmark, for hvilken ganske lignende Paabud udstedtes 24. August 1537. Det gik dog med den slette Mønt paa Gulland paa samme Maade som med Reynold Junges Mønt hjemme. Det økonomiske Liv kunde ikke tvinges, Priserne steg, almindelig *Dyrtyd* indtraadte.

Saa maatte Kongen den 1. Juli 1541 bekvemme sig til at nedsætte den slette Mønt om end ikke helt ned til dens virkelige Værdi.²⁾

»Til Gulland om mynt. Chr. g. a. v. at efterdi vi er komne i Forfaring, hvorledes at der skal være en stor Uskikkelse og megen svare *Dyrtyd* der paa vort Land Gulland uti, det at mange sky samme Land og ikke ville tilføre vore Undersaatter noget, fordi at den mynt, der dér er gangbar og slagen ther paa Landet og besynderlig de β Stkr.,

¹⁾ Dsk. Kancellireg. 1535—50, p. 55.

²⁾ D. M. 3. R. 6. B., p. 298—99, 303.

som Hr. Henrik Rosenkrands then Stund han Gulland i were og befaling (havde), lod mynte og slaa, som kalles Skjellinge stycke, er ikke gode for sin verd som then forsat og myntet er, da paa thed at al ting maa og kan komme uti en god Skik og ret brug met sal og kiøb som thet har været af gammel tid hafue vi med v. e. D.R.R. som her hos os forsamlet er gjort thet saadan skikkelse paa udi saa maade som her efter følger, at then mynthe, som forn. Henrik Rosenkrans lod mynte og slaa paa landet paa *een β skal ikke herefter gjelde mer end 6 Pfennige* og skulle 32 Stkr. af samme mynte regnes og udgives for 1 ½ d. og skal en r. g. i Guld eller en J.dlr. herefter gjelde 3 ¼ d. og ikke dyrere vexles, indtages, udgives . . . eller forhandles, hverken udi kiøb, saall eller betaling en for 3 ¼ d. Findes nogen indl. eller udl. gejstlige eller verdslige her imod at udgive eller indtage forn. β Stkr., som forn. H. R. har ladet mynte og slaget ther paa landet dyrere end forn. 6 Pfennige eller nogen r. g. eller J.dlr. herefter at vexle, indtage udgive bruge eller forhandle udi Kiøb, sall eller i nogen handel dyrer en for 3 ¼ d., som foreskrevet staar, tha skulle de ther met have forbrut hvis the haver met at fare halvdelen til os og anden halfdel til them som the handle met og siden straffues therover, som bør at straffes over dem, wor bref og bud ikke holde wille Giffuit udi vor Stad Malmø Fredagen nest efter Sancht Hanns baptiste mit-sommers dag aar 1541.«

Men Kong Christian gav ikke samtidig Gulland bedre Mønt, saaledes som han den 16de n. M. tilkendegav Danmark:

»Til alle Landsting overalt Danmark *om mynt*. Efterdi vi have erfaret, hvorledes at der skal være brist paa danske penninge og besynderligen paa Smaamynt her udi v. R. D. og have vi nu ther fore ladit mynte og slaa nogen ny mynt, som er først ½ Stkr., halve ½ Stkr., 4 β Stykker, danske Hvider og smaa pendinge hvilke samme vor mynt vi ville at herefter skal være gængs«

Det synes herefter ikke rigtigt, at disse β — som af Hauberg anført — blev sat helt ud af Kurs. De blev kun nedsat til $\frac{1}{2}$ β eller Søslinge. Dette fremgaar formentlig ogsaa af den Kvittans, den senere Lensmand paa Visborg Slot, Woldislav Wobisser fik den 25. April 1542¹⁾, hvorefter han havde i Behold fra 1 Aars Regnskab »1133 $\frac{1}{2}$ M 3 $\frac{1}{2}$ β

1) Dsk. Kancelliregistr. 1535—50, p. 215—16.

udi *gullands mønt* og $1200\frac{1}{2} \mathcal{M} 3\frac{1}{2} \beta 5$ Pfennige *lubisk mynt*.« Thi den sidste er sikkert den gamle paa Øen kurserende Mønt, medens den første er den nye slette Mønt.¹⁾ Stadig førtes Sølv fra Landet, uden at Møntvæsenet bragtes i bedre Orden og Skik.²⁾ I Rentemesterregnskabet 1551 omtales f. 8. Indtægt af Wisborg Slot paa Gulland: 5007 $\mathcal{M} 9 \beta 2$ Pfennige gullandsk Mønt, beregnet 6 \mathcal{M} *gottlands for 1 Dlr.*, hvilket netop passer med Nedsættelsen 1541, hvorefter 32 Stkr. à 6 Pfennige var lig 1 \mathcal{M} d., 3 \mathcal{M} d. paa 1 Daler eller hvis man vedblivende kaldte de til Søslinger reducerede Mønter fra 1535—37 for »Skjellinger«, 6 \mathcal{M} af disse paa 1 Dlr.

Men »Gudlands Indbyggere« havde da allerede skrevet mange Gange til Kongen om at faa nogen Smaaamønt. Den 24. September 1551 meddelte Kongen, at han vilde tage det under Overvejelse og med det første give dem Svar.³⁾

Den 8. Oktbr. s. A. befaler Kongen Otte Rud med det første at *sende til Kongen den Møntmester, som er der paa Landet (Gulland), saa skal Kongen siden finde Raad og sende Mønt til Gulland.*

1553, den 25. April, vender Befolkningen paa Øen paany tilbage til Spørgsmaalet, idet Borgmester og Raad i Visby, Landsdommer og menige Indbyggere paa Gulland begære at faa 10—12000 \mathcal{M} Smaaamønt over til Øen, da der er stor Mangel paa saadan.³⁾ De klager over, at Mønten forføres af Landet. Den slette bliver tilbage. De har regnet ud, at 6 \mathcal{M} i Hvider holder $2\frac{1}{2}$ Lod f. S., altsaa mere end 1 Dlr., og beder Kongen omsette Mønten paa Gulland til 5 \mathcal{M} paa 1 Dlr. De 10—12 000 \mathcal{M} skulde være Søslinge, Hvide og gundisker nye Mønt.

Herpaa gav Kongen efter og overdrog Povel Fechtel i København at slaa gullandsk Mønt, maaske med Hensyn til Præg, Korn og Skrot efter Forhandling med den stedlige Møntmester, der jo var kaldt til København. Der udmøntedes 11 585 $\frac{1}{2}$ \mathcal{M} 6 β gullandsk Mønt.⁴⁾

Spørgsmaalet er nu, hvad Slags Mønt der møntedes 1554 af Povel Fechtel til Brug paa Gulland, om det var dansk Mønt, der ønskedes indført, eller ny Mønt efter gammel gullandsk Regning, og hvad det egentlig var, Indbyggerne klagede over.

¹⁾ l. c., p. 243, 394.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, Kbhvn. 1885, p. 74, 77—78.

³⁾ RA. D. K. 1534—71. Indlæg til Registranterne samt henlagte Sager.

⁴⁾ D. M. I. 1745, p. 165.

β , $\frac{1}{2} \beta$ og Hvid fra Gulland

I denne Forbindelse henvises der i Klagen til Frederik I.s Brev om Hvider, som man altsaa har iagttaget holder for meget, naar de skulde regnes 6 \mathcal{M} paa Daleren, eller 288 Stkr., hvis der gik 3 Hvid à 4 Pfennige paa 1 β eller 384 Stkr. à 3 Pfennige, og som indeholdt $2\frac{1}{2}$ Lod fint Sølv. Der hidsættes derfor en Oversigt over dansk og gullandsk Mønt, den sidste i Mangel af Anordninger efter Vejning og Lødighedsprøve p. 303-04.

Af foranstaaende vil ses, at det ikke kan være dansk-norske Hvide, som Gullænderne har draget Sammenligning med, thi 6 \mathcal{M} af disse vilde langt overstige $2\frac{1}{2}$ Lod f. S. Det er altsaa den særlige gullandske Mønt, der her er Tale om og da ganske specielt Frederik I.s Hvid fra ca. 1530. Hvorfra Hauberg har kunnet finde Hjemmel til at sætte den til 4 Pfennige, ses ikke med Sikkerhed. Ganske vist kunde

Hvid = 3 eller 4 Penning ca. 1530 (Frederik I.s gutiske Hvid)

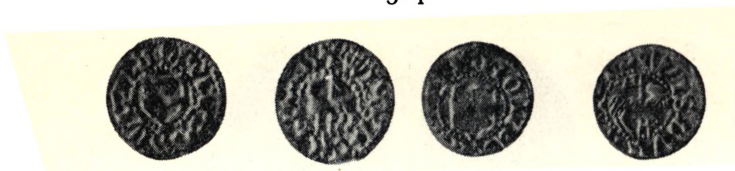
det omtvistes, til hvilken Værdi en Hvid paa Søren Norbys og Christian II.s Tid kunde ansættes: lige fra 3 til 6 Pfennige, men det er ikke sikkert, at dette kan overføres til Frederik I.s Tid.

Vægt og Finhed af en Del af den gotlandske Mønt er velvilligst meddelt af Kungl. Myntkabinetet i Stockholm ved Antikvarie N. L.

Mønt	Stkr. paa i \mathcal{M} c. br.	Lødighed	Vægt brutto gr.	Finvægt gr.	Stkr. paa i Daler	Dalers Finvægt gr.	Anmærkning
1 Lod Sølv.....		16	14,616	14,616		26,491	2 ¹ / ₂ Lod = 36,540
1 \mathcal{M} gutisk = 8 Gutar Gutar.....				4,6806 0,585	6 \mathcal{M} = 48 Gutar 48	28,0836 —	
Hvid d. 1524.....	300	4	0,779	0,195	6 \mathcal{M} = 288 Stkr.	56,160	
— n. 1527.....	320	3 ¹ / ₂	0,731	0,159	6 - = 288 —	45,792	
— d. 1541.....	318	4	0,735	0,184	3 -	26,496	
— d. 1544.....	314	3 ¹ / ₂	0,745	0,163	3 -	23,472	
Gutisk Hvid ca. 1530.	à 3 Pf. à 4 Pf.	160/1000 ³⁾	0,63—0,68 ²⁾ 0,75—0,80 ²⁾	ca. 0,1020 (ca. 0,1200)	6 - = 384 — 6 - = 288 —	39,168 29,376	4 Hvid = 1 β 3 — = 1 β
β g. 1535.....		80/1000 ³⁾	1,20—1,37 ²⁾ 1,02—1,12 ³⁾	ca. 0,1096	6 - = 96 —	ca. 10,522	
β g. 1536.....		2 ¹⁾ 96/1000 ³⁾	0,970 ¹⁾ 1,20—1,37 ²⁾ 1,03—1,08 ³⁾	0,121 ¹⁾ ca. 0,130 ²⁾ ca. 0,103 ³⁾	6 - = 96 —	11,616 ¹⁾ 12,480 ²⁾ ca. 9,888 ³⁾	
β g. 1554.....		146/1000	1,25—1,35 ²⁾ 1,17—1,19 ³⁾	ca. 0,196 ²⁾ ca. 0,173 ³⁾	5 - = 80 — 6 - = 96 —	ca. 13,840 ³⁾ ca. 16,608	
1/2 β g. 1554.....		86/1000	0,95 ²⁾ 0,97—1,02 ³⁾	ca. 0,087 ³⁾	5 - = 160 — 6 - = 192 —	ca. 13,920 ca. 16,704	
Hvid 1554 à 4 \mathcal{A} ...		under 250/1000	0,60—0,65 ²⁾ 0,73 ³⁾	?	5 - = 240 — 6 - = 288 —	? ?	
Billes Mønt 1565		ca. 500/1000	5,70 ²⁾ 3,45 ³⁾	2,35 ²⁾ 1,72 ³⁾	6 - = 6 — 6 - = 12 —	ca. 17,100 ca. 20,64	

1) Efter Schive: Norges Mynter i Middelalderen, p. 164, T. 17, No. 21.

2) Efter Hauberg: Gullands Myntvæsen. 3) Sv. Møntkabinet.

»Gutar« fra oldenburgsk Tid

Rasmusson, idet det svenske Kabinet fremfor det danske laa inde med Fund fra Gotland, hvoraf Prøver kunde udtages.

Kabinettets Oversigt hidsettes:

	Schou Hau- berg	Vikt av halt- prövat ex. gr.	Medel- vikt av flera osort. ex. gr.	Halt enl. smält- prov.	Halt enl. strykprov. *)
Christian III.:					
Gotl. β 1535.....	S 246	1,02	3 ex. 1,12	$\frac{80}{1000}$	under $\frac{250}{1000}$
— β 1536.....	S 122	1,03	6 ex. 1,08	$\frac{95}{1000}$	—
— β 1554.....	S 12	1,17	2 ex. 1,19	$\frac{145}{1000}$	—
— $\frac{1}{2}\beta$ 1554.....	S 15	0,97	1,02	$\frac{85}{1000}$	—
Hvid ca. 1530.....	H 129	0,63	3 ex. 0,68	$\frac{150}{1000}$	—
— utan år.....	S 5	0,73	—	—	—
Jens Billes mynt	S 2	3,45	—	—	ca. $\frac{500}{1000}$ **)

Af foranstaende fremgaar med al Tydelighed, at Gøterne havde helt ud Ret, naar de klagede over den skete Nedsættelse, der vel var helt berettiget over for den daarlige Krigsmønt fra Aarene 35 til 36, men som ramte alt for haardt Frederik I.s Hvid fra Begyndelsen af Trediverne; Følgen blev, at denne Mønt forsvandt, og den daarlige Krigsmønt blev tilbage.

Den Mønt, Christian III. derefter velsignede Øen med i Aarene omkring 1554, var visselig heller ikke for god, selv med gullandsk Mønt for Øje. At det ikke var Kongens nye danske Mønt fra Riget, viser Tabellen ganske klart. For Oversigtens Skyld er Jens Billes Mønt medtaget her, men nævnes atter under Frederik II. Hauberg har

*) Vid mycket låga värden är strykprov egentligen ej tillämpligt. Först för mynt av halt som J. Billes bli värdena noggrannare.

**) Mellan normalerna 375 och 500, närmast den senare.

anset et Stykke, der vejer 5,70 gr., for en 8 β , men den maa efter ovenstaaende Oplysninger snarere regnes for 1 \mathcal{M} gullandsk, medens det i Stockholm opbevarede Exemplar, der kun vejer 3,45 gr., nærmest kan sættes i Klasse med 8 β gullandsk. Med Christian III.s eller Frederik II.s Rundmønt synes den ikke at frembyde Ligheds-punkter.

Derimod har det Haubergske Exemplars Vægt nogen Lighed med Frederik II.s Klippingemark af Finvægt 3,010 gr., men Frederik II.s Klippinge blev jo ogsaa sluttelig nedsat til 6 \mathcal{M} paa Daleren.

Trods alle Christian III.s hæderlige Forsøg paa at reformere Møntvæsenet, lød der dog stadig Klager. Selv havde han allerede 1544 maattet fire en Del paa den gode Mønt fra 1541, vel paa Grund af Sølvmangel, Sølvpris og almindelig svigtende økonomisk Evne. Han skrev den 4. Juli 1551 til Peder Hansen paa Akkershus i Anledning af, at denne havde skrevet om og ladet Chr. Munck berette anden *store Skade Kongen og Norge havde af den onde Mønt*, som var gangbar der i Riget, at han havde overvejet dette med nogle af D.R.R., men han kunde for nogen mærkelig Aarsags Skyld ikke for Tiden gøre nogen Forandring deri. I Fremtiden vil han tænke paa at gøre en Skik derpaa, som kan være ham, Riget og Indbyggerne gavnligst.

Den 11. Oktober 1551 udstedtes aabent Brev til Lensmændene om Mønten:

Kongen havde erfaret, at den Mønt, som sloges i Norge, hvert Stk. paa 4 Hvide foragtes og forringes, saa at Ingen opbebærer eller udgiver den for mere end 2 Hvide. Han har overvejet dette med sit Raad. Da sligt er til stor Skade og imod den Skik, som før er gjort om Mønten og forkyndt for Undersaatterne, befales det alle som bo i Norge, at holde den norske Mønt for sit fulde Værd, nemlig et norsk 4 Hvid Stk. for 4 danske Hvide og skal 36 Stkr. deraf regnes saa gode som en Jochimsdaler. Fordrister nogen sig til at tage dem for ringere Værd, da skal han have forbrudt alle de Penge og Gods, som han dermed handler, $\frac{1}{2}$ til Kongen, $\frac{1}{2}$ til Klageren. Lensmændene skulde lade dette Brev forkynde paa Tingene.¹⁾

Der kan her næppe være Tale om andet end den specifik norske Mønt fra Frederik I.s Tid 1524—27, der blev udmøntet som 4 Hvid β .

¹⁾ RA. D. K. B 19. 1546—71. Registre over alle Lande No. 5. N.R.R. I p. 133.

Dens Finvægt svarede stort set til β d. 1541, medens β d. 1544 var lidt daarligere.

Kongen har haft ikke ringe økonomiske Vanskeligheder. Han laante betydelige Summer af Adelen mod Pant og Forlening af Kron-gods. 1548 skal alle Lensmændene hurtigst mulig indsende deres Beholdninger. 1555, den 26. Februar, faar Klostrene Befaling om at komme Kongen til Hjælp inden Paaske i det seneste med Penge, da Kongen paa Grund af de store Pengeudgifter til Rigets Behov nødes til at besvære sine Undersaatter: Soer Kloster maatte af med 1000 Dlr., Antvorskov 1000, Ringsted Kloster 500, St. Knuds Kloster 1000, Herrevads Kloster 1000, Vidskyld Kloster 500, Em Kloster 500 og Maribo Kloster 1000. Pengene skulde sendes Rentemester Eskil Oxe.¹⁾ S. A. udskrives Landehjælp til Rigets Befæstning.

Kongeskatter og Landskatter blev idelig paalagt, da Kongen stedse nærede Utryghed overfor sine Naboer og maatte hverve Folk samt holde Fæstningerne i god Stand.

Exempelvis kan nævnes et Brev af 5. Januar 1553²⁾ til Hr. Mogens Gyldenstjerne, Lensmand paa Malmøhus. Kongen har faaet Brev fra Verner Parsberg, Lensmand paa Sølvitsborg om, at Kong Gustav er neddragen med et stort Antal Folk; skønt Kongen ikke venter nogen Fare fra hans Side, da han staar i Forbund med ham, skal Mogens Gyldenstjerne dog, da der samles Krigsfolk baade i Tyskland og andre omliggende Lande, og man ikke ved, hvad der kan paa-komme, have flittigt Tilsyn med Malmøhus, at det bliver vel forvaret; ligesaa skal han underrette alle Lensmændene og Adelen i Skaane derom, men hemmelig, for at Kong Gustav ikke skal tro, at man venter andet end godt af ham, men for at de alligevel kunne »sidde udi godt Forraad.«!

Guldgylden 1557

¹⁾ Kanc. Brevbøger 1551—55, p. 367—68.

²⁾ l. c., p. 206.

Der var derfor i Kongens sidste Aar næppe Midler til at fæstne Møntvæsenet. Virksomheden synes at have indskrænket sig til Udmøntning af β og 2 β . Dog sloges 1557 en Guldgylden.

Hvis man tør tro Kølle, Beskrivelse p. LII, maa denne Mønt have været af en hel anden Formel end de tidligere omtalte, nemlig $87^{16}/_{17}$ Stkr. af den 23 Karat fine M^1), der dog giver et lignende Indhold af fint Guld som den almindelige Gylden. —

Christian III. havde 3 yngre Brødre, den foranomtalte Hans (den ældre), Adolph og Frederik. Paa en Landdag i Rendsborg August 1544 delte de 3 førstnævnte Brødre Hertugdømmerne. Frederik fik ingen Del, idet han var bestemt til Ærkebisp af Bremen. Christian fik bl. a. Sønderborg, Nordborg og Flensborg, medens Hans fik den haderslevske Del med Bopæl paa Slottet i Haderslev, Adolph den gottorpske Del med Residens paa Gottorp Slot.

Hans var en mild, fredelig Natur, som paa bedste Maade sørgede for Indbyggerne i hans Del, hvortil bl. a. hørte Rendsborg.²⁾ Foruden en Medaille og Medaillon har man ikke ment, at han lod noget præge. Imidlertid er dog en enkelt Mønt fra 1565 kendt. Den er uden Værdiangivelse og udgiver sig som MO. AR. RENSBORCH.³⁾ Derhos findes i Pontoppidans Danske Atlas VII, p. 126, følgende Oplysning:

»Da Hertug Hans 1544 fik Hadersleb, lod han der anlægge en Mynt og mynte Penge, hvoraf endnu nogle er tilovers. Paa den saa kaldede *Skilling Haderslebisk*, hvoraf $1\frac{1}{2}$ gjelder 1 *Skilling Lybsk* og 2 *Skilling Dansk*, sees paa den ene Side det holstenske Nelleblad med Aarstal 1571 og paa den anden Side denne Indskrift:

H. HANS. VAN GOTT. GNA. ERWE
ZV NORWE. HERZ. ZV SCHL. HOL

En Mark Haderslebisk holdes for at have været $21\frac{1}{4}$ *Skilling Dansk*.«

Hvad der interesserer mest i denne Notits er den ejendommelige særskilte Skillingsvaluta, som synes at have været i Brug i dette lille

¹⁾ Beskrivelse af Mynter og Medailler i den kgl. Samling. Kbhvn. 1791.

²⁾ Chr. Lange: Schlesw.-holst. Münzen und Medaillen II, Berlin 1912, p. 299 ff. Haderslev 1292—1942, udg. af Haderslev Turistforening, p. 12.

³⁾ l. c. I, p. 28 Anm.

Haderslevske Hertugdømme. En anden Mærkelighed var den høje Rente, der toges i den lille By. Medens Renten i al Almindelighed — som allerede tidligere anført — i Datiden var 6 pCt., tog man her for 1 Dlr. $\frac{1}{2}$ β om Ugen, for 8 eller 10 Dlr. 2 Ørtug Korn aarlig, saaledes at Hans 10. Aug. 1557 maatte udstede en Forordning om, at ingen maatte tage mere end de 6 pCt. eller for hver *M* lybsk 1 β i Penge.

Hertug Adolph 1544—86, der var en mere foretagsom Personlighed end Broderen Hans, lod slaa 2 og 1 Pfennigstykker, $\frac{1}{16}$ Thalere og Sechslinge i Byen Slesvig.¹⁾ Om Pfennigstykkerne med Sikkerhed kan tillægges Hertug Adolph, skal være usagt, idet de ikke er forsynet med Møntherrens Navn.

Doppeltpfenning, II D ∴ 2 Denarer 1566

Disse Mønter vil blive nærmere omtalte i næste Kapitel i Forbindelse med den kendte Flensborg Numismatiker Erwin Nøbbes Undersøgelser vedrørende Mønten i Flensborg.